THE UNIVERSITY OF ALBERTA

RELEASE FORM

NAME OF AUTHOR Markian Kowaluk

TITLE OF THESIS The Poetry of Mykola Rudenko

....

....

DEGREE FOR WHICH THESIS WAS PRESENTED Master of Arts

YEAR THIS DEGREE GRANTED Fall 1980

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

(THE POETRY OF MYKOLA RUDENKO)

by

© MARKIAN KOWALUK

A THESIS

SUBMITTED TO THE FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND RESEARCH

IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

IN

UKRAINIAN LITERATURE

DEPARTMENT OF SLAVIC LANGUAGES

EDMONTON, ALBERTA

FALL, 1980

THE UNIVERSITY OF ALBERTA

FACULTY OF GRADUATE STUDIES AND RESEARCH

The undersigned certify that they have read, and recommend to the Faculty of Graduate Studies and Research, for acceptance, a thesis entitled The Poetry of Mykola Rudenko submitted by Markian Kowaluk in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts.

ABSTRACT

The thesis discusses the poetry of Mykola Rudenko from the prewar years to the present time. He was born on December 19, 1920 in the village of Iurivka, Luhanske region of Ukraine. M. Rudenko entered the philological faculty of the Kiev State University in 1939, but in October of that year he was drafted into the army. Critically wounded during the defense of Leningrad, he was left an invalid. After the war he served as editor of Radians′kyi pys′mennyk Publ. Co. and from 1947 to 1950 as chief editor of Dnipro.

In this thesis the stress is put on the ideological evolution which M. Rudenko underwent in his writings. M. Rudenko′s early works reflect communist ideals of heroism and devotion to the Party. One of the more acclaimed poems of this period is "Leninhradtsi", about the heroic struggle of the people of Leningrad during the Second World War. Gradually he writes more about nature, the philosophy of life and death and social conditions of his homeland.

The Donbas region of Ukraine, noted for its coal mines and steel mills, is also reflected in M. Rudenko′s writings. The poet describes his home, where he grew up and his parents, family and friends with whom he spent his younger years.

In the 1960's M. Rudenko became active in the human rights movement in Ukraine and subsequently joined the Soviet chapter of Amnesty International. In the 1970's he was the head of the Ukrainian group monitoring the Helsinki agreement. Arrested in 1976, he was placed in a psychiatric asylum where he wrote two narrative poems, _Ia vil'nyi_ (I am Free) and _Khrest_ (The Cross). Even earlier he was expelled from the Party and from the Writers Union. He was arrested again in 1977 and sentenced to hard labor in a prison camp where he remains till the present day.

M. Rudenko is the author of numerous books of poetry. His two novels were quite popular during the 1950's. He has also written short stories, popular science and science fiction. Recently two new books of his poetry have been published abroad, _Prozrinnia_ (Enlightenment, 1978) and _Za gratamy_ (Behind Bars, 1980).

M. Rudenko follows the traditional form and structure in his poetry which is written chiefly in quatrains with the rhyme scheme _abab_. A central theme that permeates the poems of the 1960's and 70's is the eternal life cycle of nature in union with the Infinite or the Deity. Quite often, he voices hope that the future will bring change for the better from the prevailing conditions in the Soviet Union, where human and national rights are downtrodden by the regime.

ВСТУП

Мета цієї тези - дати огляд поетичної творчости Миколи Руденка, одного з визначних українських правозахисників, що борються за людські й національні права. На Заході є основні радянські видання творів поета та його збірки, написані у в'язниці й видані вже тут. На жаль, не пощастило дістати багато критичної літератури про автора. Тому ця теза, піонерська критична студія про поета, в основному буде базуватися на самих його творах.

Мені пощастило роздобути лише три радянські статті про М. Руденка: "Поезія розуму й серця" Леоніда Вишеславського - передмова до поетової збірки Сто світил (1970), "Утвердження правди і краси" Миколи Федорчука - передмова до роману Остання шабля (1967), "Дорога до слова" Євгена Гуцала - з невідомого радянського джерела передрукована у часописі Українські вісті (Детройт, 11-18 липня 1979 р.). Дуже допоміжною, зокрема фактичними даними (автор був особисто знайомий із поетом) була стаття "Микола Руденко - поет, філософ, борець" Петра Григоренка, уміщена у поетовій збірці Прозріння (1978). Стала у великій пригоді також інша стаття П. Григоренка "До праці Миколи Руденка Економічні монологи", надрукована як передмова до цього видання. Тут багато життєписних даних про поета, що їх немає в радянських довідниках про письменників.

Крім згаданих, я користувався статтею "Микола Руденко - Паскаль доби соцреалізму" Остапа Тарнавського й кількома короткими рецензіями в українській та англомовній пресі.

Ранні твори М. Руденка віддзеркалюють комуністичні ідеали героїзму, відданість партії, любов до Москви, "столиці світу", й т. п. Але з часом у його віршах починають переважати теми природи, філософія життя і смерти, суспільні мотиви. Тематика Донбасу займає немале місце у творчості поета.

У шістдесятих роках М. Руденко бере діяльну участь у правозахисному русі та вступає до Міжнародної Амнестії і до української групи нагляду над виконанням Гельсінкських угод. За все це його заарештовано 1976 р. і запроторено до психіятричної лікарні, де написав він дві поеми, Я вільний і Хрест. Ще 1975 р. виключили його з партії та зі Спілки Письменників України. Після короткого перебування на волі, поета знову заарештували, здається вже втретє, і засудили на сім років концентраційного табору і п'ять років заслання.

М. Руденко має багато збірок поезій, два романи, короткі оповідання, науково-популярні нариси та один науково-фантастичний роман. Недавно видавництва "Сучасність" і "Смолоскип" надрукували, без відома автора, його Економічні монологи (1978) та нові збірки поезій Прозріння (1978) і За ґратами (1980).

Поезія М. Руденка традиційна, написана переважно катренами, з перехресними римами. Його новіша творчість має багато спільного з філософією Григорія Сковороди. У п'ятому розділі тези подано аналіз поетики М. Руденка, що свідчить про багатство його образотворчих засобів.

Поет-гуманіст у своїх останніх творах, на відміну від типового радянського поета у ранній творчості, М. Руденко став яскравим прикладом того, як людина перероджується, шукаючи правди і справедливости, як вона включається в оборону людських і національних прав, що їх потоптано в Радянському Союзі.

Acknowledgements

I would like to thank my supervisor, Prof. Yar Slavutych, for suggesting the topic and for the many hours of consultation and guidance generously given to me.

I would also like to thank Profs. B. Krawchenko and O. Zujewskyj for reading the thesis and making comments, and serving on the examining committee.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І

ЖИТТЄПИС МИКОЛИ РУДЕНКА

Микола Руденко народився 19 грудня 1920 р. в селі Юр'ївці Олександрівського району Ворошиловградської (Луганської) області. Поет із болем серця згадує свої молоді роки в Донбасі: "Терпкий дух полину - так пахне моє дитинство. Вода, молоко - у всьому присмак полину".[1] Образ запрацьованого батька глибоко запав у душу Миколи й залишився в його пам'яті на все життя:

> Почуття мужеської сили, почуття неба над головою, почуття світового простору, до якого залучають мене могутні батькові руки...[2]

Майбутній поет, ще малий хлопчина, щодня вибігав назустріч батькові, коли той повертався із шахти додому, а батько з любов'ю брав його на руки. У своєму життєписі М. Руденко пише про це так:

> Він підхоплює мене і підносить над головою. Моїм очам відкривається неозора степова далечінь з задимленими териконами, павутиною канатних доріг...[3]

Миколин батько, Данило, був сильною, енергійною людиною, як розказує вірш "Я нині пригадав науку щиру". Він

---

[1] Микола Руденко, <u>Економічні монологи</u> (Мюнхен: Сучасність, 1978), 45.

[2] Там же, 46.

[3] Там же, 46.

загартовував сина спортом, кидав його в річку, щоб навчився добре плавати, але слідкував за ним і завжди був готовий рятувати його від небезпеки.

Про молоді роки поета, як теж про інші моменти з його життя, дізнаємося з його творчости. Ось, напр., автобіографічний вірш "Ожина":

Ти пригадуєш хлопця, в якого
Ніс кирпатий, позбивані пальці
Та іще з-під волосся рудого
Два яскраво-блакитних кружальця?..[4]

Поетова рідня жила в нестатках, щоденною журбою було тільки те, як нагодувати малих дітей. Батько був шахтарем і загинув трагічно, коли Миколі було ледве шість років. У копальні трапилась пожежа і батько, рятуючи своїх друзів, упав жертвою вогню. Єдина спадщина, що залишилась по батькові, - це шахтарське приладдя: обушок і мідна лямпа. Поет виростав із сестрою та з матір'ю, що жила зі скромної пенсії по чоловікові.

Поет у дитинстві жив фантазією. Вірш "Кресало" оповідає про те, як малий хлопець носив із собою кресало. Коли його товариші сідали до вечері, він ховав голову в одежу і викрешував іскру, що здавалась йому жар-птицею. У вірші "Хто я такий" автор говорить сам про себе:

Я - інструмент, на якому грають

---

[4] Микола Руденко, Сто світил (Київ: Дніпро, 1970), 50.

Сонце і вітер...

Кохання і смерть...[5]

Про поетове дитинство знаходимо ще такі рядки: "Жорстоко жив старий Донбас... Діти засвоювали цю безглузду жорстокість від дорослих".[6] У дитячій забаві друзі так побили семирічного Миколу, що він залишився на все життя з ушкодженим оком. Ось так він пригадує цю жахливу подію:

> Лежу побитий мало не до смерти. Били камінням. І завалили камінням - думали, мертвий.[7]

З великою любов'ю й ніжністю поет згадує свою маму:

Ти зводишся, похила й сива,
І падає шитво із рук.
Ти поправляєш окуляри,
Що змалку пам'ятні мені...
І знов легкої голки дотик
В твоїй натрудженій руці...
А ти спокійна і щаслива
Над ліжком хилишся моїм.[8]

Образ матері в поета зв'язанний з переживаннями, про що він пише то з болем, то з тимчасовою радістю:

...захлиналась від ударів
Над нами не така гроза...

---

[5] Там же, 190.
[6] Економічні монологи, 46.
[7] Там же, 46.
[8] Сто світил, 25-26.

> На склі старенських окулярів
> Застигла радісна сльоза.[9]

Поетова мати була релігійною людиною. На це вказують наступні рядки:

> І мати моя ховала хрестика під хустиною,
> А хрестилась лише крадькома...[10]

З інших віршів довідуємося про решту родини поета. "Воторок" адресований сестрі Тетяні. Поезія "Я дивлюся крізь пітьму" присвячена сестрі Таїсі. А в вірші "Брат заробіток мав не медовий" автор згадує про брата Ваньку, який працював ковалем, утримував також молодшого брата. Всі ці автобіографічні поезії позначені глибокою любов'ю до загартованої життям матері, до працьовитого батька й до сестер і братів, з якими тісно з'язані спомини з молодих років про рідне село. Автор також згадує про людей, що були йому дорогі, про друзів, з якими пережив не одну гірку хвилину підчас війни. У збірці Сто світил поет малює образи різних людей, що залишилися в його душі на все життя.

Десятирічку закінчив М. Руденко в селищі при шахті "Сутоган" 1939 р. Про це він так пише:

> Я перший письменний у нашій родині! Батько, мати, старші брати - ніхто з них не вмів навіть підписатися.[11]

---

[9] Там же, 26.
[10] Там же, 74.
[11] Економічні монологи, 46.

Незабаром поет став кандидатом у члени партії, а приймали його батькові друзі, яких він урятував від смерти. 1939 р. М. Руденко вступив на філологічний факультет Київського державного університету ім. Тараса Шевченка.[12] Але вже в жовтні його покликано до армії і поет потрапив у дивізію НКВС ім. Дзержинського, що була призначена для охорони уряду, Кремлю, Мавзолею Леніна, вілли Сталіна й тієї дороги, якою він їздив до свого палацу. Ці патрулі мали в народі назву "блакитні вершники Берії". Вони були озброєні автоматами, маскувались по лісах, а в хвилини небезпеки, якщо б така загрожувала Сталінові, мали бути готові знищити кожного підозрілого.[13]

Близько двох років М. Руденко служив у кавалерійському полку. На початку війни послали його на курси політичних працівників. Усю війну перебув на фронті, на політичній праці, брав участь в обороні Ленінграду, пережив жахливу його блокаду і тут же був тяжко поранений. Розривна куля вирвала в нього на спині великий шматок тіла, у крижах. Був уже близько до смерти, але пощастило врятуватися. Після поранення понад рік лікувався по різних шпиталях. Видужавши, знову повернувся на фронт.

Демобілізувався М. Руденко в червні 1946 р. Тоді ж почав працювати у видавництві "Радянський письменник": від 1947 до 1950 р. був відповідальним редактором журналу

---

[12] Микола Руденко, Я вільний (Балтимор: Смолоскип, 1977), 5.
[13] Економічні монологи, 46.

Дніпро. Незабаром обрали його секретарем Спілки Письменників України. Був нагородженний орденом Червоної зірки та різними почесними медалями.

Ще в сорокових роках починається плодючий і бурхливий шлях поета в українській радянській літературі. Виходять у світ дев'ять збірок його поезій, два романи, книжка оповідань і нарисів, популярно-наукове видання Слідами космічної катастрофи та науково-фантастичний роман Чарівний бумеранг. Про два останні твори М. Руденко дає таке цікаве свідчення:

> Прийшлось мені багато вчитись: читати наукову літературу, консультуватись, брати уроки у вчених різних галузей, спостерігати життя і думати, думати.[14]

До 1970 р. М. Руденко був відомий як ідейний комуніст, щонайменше назовні. Але з часом наступають у його поглядах великі зміни. У цей час почалося листування поета з ЦК КПУ з приводу хиб, які зауважив він у суспільному й господарському житті України.[15] Наслідки були дуже прикрі: його виключили з партії, заборонили йому писати на опозиційні теми. Цією забороною закрили йому шлях до преси, що було єдиним заробітком, бо за інвалідську пенсію, яку він отримував, тяжко було прожити.

---

[14] Микола Руденко, Прозріння (Балтимор: Смолоскип, 1978), хі.

[15] Там же, хі.

Поет починає брати діяльну участь у правозахисному русі, в обороні людських і національних прав України, і стає членом київського відділу Міжнародної амнестії. 18 квітня 1975 р. проти цієї групи почалися масові репресії та арешти окремих її членів. У домі М. Руденка зроблено докладний обшук і сконфісковано багато цінних його рукописів. Разом з іншими творами забрали Економічні монологи, написані українською мовою. Російська копія збереглася лише тому, що поліція не добачила її.[16] Після цього обшуку поета заарештували і звинуватили в поширюванні "ганебних нападів" на Радянський Союз. Але незабаром, під тиском впливових приятелів, його звільнили. Наближалося 30-річчя перемоги над Німеччиною, КПУ не хотіла тримати у в'язниці інваліда з другої світової війни.[17]

По якомусь часі М. Руденка знову викликають у міліцію і змушують підписати заяву, що його справа буде відновлена. Поетові не дозволили прочитати ввесь текст, мовляв, його зміст йому зрозумілий. Поет відмовився підписати й ще раз заявив, що він ніколи не розповсюджував наклепів на радянську владу, лише намагався довести до свідомости людей найважливіші закони природи. Він кілька разів звертався до уряду УРСР, пропонуючи взяти до уваги його науково обґрунтовані передбачення в економії, соціології тощо. Але у відповідь на це урядові органи піддавали наполегливого

---

[16] Там же, 348.

[17] Економічні монологи, 36.

автора ще більшим переслідуванням. Дуже часто поліція непокоїла його нічними обшуками так, що неможливо було серед цих умов творчо працювати. 27 травня 1975 р. поета виключили зі Спілки Письменників України, а на початку 1976 р. відвезли до київської психіятричної лікарні, де він перебув кілька місяців. У той час були написані його твори "Історія хвороби" (інша назва: "Я вільний") і "Хрест".

Внаслідок усіх цих ускладнень М. Руденко попадає в матеріяльні клопоти, мусить позичати гроші тощо. Незабаром продає хату, щоб віддати борги. Про це говорить він так:

Мов злодій, власну хату обійду
І попрямую в поле стороною.
Була - й нема...
Хтось у моїм саду
Плоди зриває, вирощені мною.
Домівки я позбувся за борги:
Правдиве слово нині не годує.
Чи друзі ви, чи, може, вороги -
Вам заздріти було б, напевне, всує.[18]

З великими труднощами й за допомогою друзів нарешті вдається талановитовому авторові знайти працю нічного сторожа, але й цієї платні ледве вистачало йому на хліб і цигарки.[19]

---

[18] Прозріння, 130.
[19] Там же, 348.

Про родину М. Руденка довідуємося з Економічних монологів, як також із деяких його поезій. Виявляється, що він не мав щастя в родинному житті, бо був аж чотири рази одруженний. Перша його дружина - це товаришка з молодих років, із якою він спільно виростав і вчився; вона була його першим коханням. Ця дружина викладала в медичному інституті, була парторгом цієї установи. Прожили вони разом вісімнадцять років. Але під тиском партії вона повірила в те, що її чоловік психічно хворий і що його місце - в психіятричній лікарні. Поет говорить з приводу першої дружини:

> Коли тебе вбивають інші - це ще сяк-так. Але коли це робить дружина за найвищим дорученням... Дівчина з блакитними очима, твоя однокласниця. Істота, яку ти бачив у своїх дитячих снах поруч із Сонцем...[20]

Дуже боляче пережив М. Руденко самітні місяці. Прагнучи щирого людського серця й теплих рук, він знайшов собі дружину, з якою мав дочку, хоча розводу з першою в нього не було. Закон дозволяв записувати нешлюбних дітей на прізвище батька. Але й ця дружина відійшла від поета, бо повірила, що він страшна людина і що його місце - лише в тюрмі або в психіятричній лікарні, що наголошувала влада.

---

[20] Економічні монологи, 95.

По кількох роках знову самітного життя, М. Руденко знаходить таку жінку, яка заявляє партійцям:

> Як він божевільний, то я теж божевільна. Можете забирати мене разом з ним.[21]

Четверту дружину поета часто викликували до психіятрів і там погрожували їй, як і її чоловікові. Але вона не лише не вірила їм – вона глибше зрозуміла поета і стала його вірним щирим другом. І ще й сьогодні ділить вона з ним недолю їхнього сумного, тепер неспільного життя. Вірш "Дорога із небуття" присвячина саме їй, четвертій дружині, Раї. Тут є такі рядки:

> Хоч були катастрофи й невдачі,
> Темні прірви і рани в душі –
> К бісу меблі, квартири і дачі,
> Раз ми долею товариші!
>
> Теплим ранком рушаємо босі
> В ті краї, де не треба окрас.
> Там козулі й довірливі лосі
> Без умовностей вийдуть до нас.[22]

М. Руденко має трьох синів (мабуть від першої дружини), про що говорять його поезії. У вірші "Синові" він міркує про нагороди:

> Я бачу, сину, ордени
> Тебе цікавлять в цю хвилину.

---

[21] Там же, 96.

[22] Прозріння, 271-72. Пор. За ґратами (Мюнхен: Сучасність, 1980), 92.

Ні, ти торкнися сивини -
Вона прийшла раніше, сину...
  Та знов я ладен у бою
  Прорвати сотні вражих ліній,
  Аби на голову твою
  Не впав оцей дочасний іній.[23]

У вірші "Мій Олег" поет розказує про свого маленького синка, що весело бавиться в лузі з метеликами на зеленій траві.

Сини М. Руденка вже дорослі, одружені, мають свої родини. Теперішня дружина, Рая, приймає їх як рідних. У своїй хаті вона створила погідну атмосферу постійної, теплої опіки для свого чоловіка,[24] якому це все було дуже потрібне, бо рана на спині часто ятриться і завдає йому великого болю.

Варто порушити також питання релігійности М. Руденка. Про це знаходимо цікаві свідчення в Економічних монологах.

> З народження, обряду хрищення, родинного і шкільного виховання я - православний християнин, але все свідоме життя перебував у партії, яка ісповідує зоологічний атеїзм. І хоч сам я завжди ставився до віри інших з пошаною, але над питаннями релігії не замислювався...[25]

---

[23] Сто світил, 24.
[24] Прозріння, xv.
[25] Економічні монологи, 26.

Поет стверджує, що всі віруючі люди, з якими його зводило життя, - це були люди високої моралі та ідейних прагнень. Вони ніколи не намагались привернути його до своєї віри. Їхня поведінка вплинула на те, що він сам почав задумуватись над духовими цінностями.[26]

9 листопада 1976 р. М. Руденко створив та якийсь час очолював українську групу сприяння Гельсінкським угодам. До неї входили такі правозахисники: генерал Петро Григоренко, Лев Лук'яненко, Ніна Строката, Іван Кандиба, Оксана Мешко та Олесь Бердник. На прохання однодумців генерал Григоренко став представником групи в Москві. Зараз же після її створення, партія почала робити різні неприємності поетові: вибивали камінням вікна в його домі, закидали цеглою подвір'я. Оксану Мешко, що якраз тоді гостювала в домі поета, поранили цеглиною. Викликана поліція заявила, що цьому епізодові не треба приділяти багато уваги, бо не було тяжко поранених, ані забитих.[27]

Незабаром після цього, у своєму відкритому листі до Міжнародного Пен-Клюбу в Нью-Йорку поет зробив заклик до письменників Заходу:

> Брати-письменники! Підніміть голос протесту проти середньовічних переслідувань літераторів. Космічна ера вимагає вільних контактів, вільних

---

[26] Там же, 28.

[27] Осип Зінкевич, упор. Український правозахисний рух (Торонто: Смолоскип, 1978), 9.

> думок, всеоб'єднання зусиль творців для побудови загальнолюдського світу радости й любови![28]

5 лютого 1977 р., після згаданого терористичного вчинку, знову заарештували М. Руденка - без будь-яких пояснень, засудили його на сім років ув'язнення суворого режиму та п'ять років заслання. Тоді запроторили його до донецької в'язниці.[29]

Російський адвокат Федір Іванович Алексевнін, що обороняв М. Руденка в суді, дуже прихильно говорив про нього, маючи зібрані характеристики з різних урядових документів. На підставі цього Алексевнін просив суддю, щоб виявив у присуді гуманість і вибрав мінімальне покарання для Руденка, беручи до уваги його колись великі заслуги перед батьківщиною. Адвокат характеризував поета як героя, що боронив свій край від гітлерівських загарбників. Його пролита кров також причинилася до перемоги над фашизмом.[30] Президія Спілки Радянських Письменників також позитивно висловлюється про поета:

> Руденко здисциплінований, морально стійкий... Його романи <u>Вітер в обличчя</u> і <u>Остання шабля</u> здобули широкого читача... До виключення з партії і Спілки Письменників Микола Руденко проробив величезну роботу, опублікував більш ніж тридцять книг...[31]

---

[28] Там же, 193.

[29] Там же, 205.

[30] <u>Український правозахисний рух</u>, 281-82.

[31] Там же, 281.

Все ж таки судова колегія засудила поета, закидаючи йому розпосюдження націоналістичних ідей, як також висилання на Захід антикомуністичних матеріялів, які використано проти Радянського Союзу.

Рая, поетова дружина, кілька разів зверталася з проханням до Брежнєва, щоб він розглянув справу її чоловіка, але не отримала жодної відповіді на свої прохання.[32]

Після арешту М. Руденка правозахисники в Україні підняли голосні протести проти його ув'язнення. О. Бердник проголосив голодівку, що мала тривати доти, доки поета не звільнять, або доки компетентні органи не опублікують у пресі, за що його заарештовано й що з ним думають робити. Він звернувся до всіх людей світу приєднатися бодай символічно до протесту, вимагаючи звільнення цієї людини та інших, що борються за свободу, за людські й національні права.[33] До українців американського континенту зверталися у справі захисту Руденка політичні в'язні Ніна Строката-Караванська й Стефанія Шабатура, благаючи, щоб допомогли звільнити поета з жорстокої в'язниці. Вони писали:

> Серед заарештованих - письменник Микола Руденко, який був провідником Громадської Групи, створеної на Україні заради сприяння виконанню Гельсінкських угод. Микола Руденко... залишиться за гратами, якщо українцям забракне сили й мужности обстоювати їх.[34]

---

[32] Український правозахисний рух, 353.

[33] Там же, 206.

[34] Там же, 480.

Генерал П. Григоренко також звертався до учасників Београдської Конференції в Справах Безпеки і Співпраці в Европі, Міжнародньої Амнестії, щоб вони вимагали припинення фізичних і моральних знущань над воєнним інвалідом Миколою Руденком.[35]

Незабаром вивезли поета до Мордовського табору. Спочатку він працював при сушилці дерева. Але по якомусь часі його вислали на тяжчу працю, забираючи від нього всі його поетичні твори. Як протест на це, він оголосив голодівку. Через три дні йому повернули його поезії, але доручили дальше виконувати ту саму тяжку працю. Коли поет відмовився, його вислали до лікарні в Барашеві, де перевели в другу групу інвалідів і призначили виконувати працю "днювального", себто сторожа. Від 21 березня до 21 квітня 1978 р. М. Руденко лежав у лікарні, бо великі болі в пораненому хребті стали ще більшими. Дружині не дозволили відвідати поета в лікарні.[36]

Рая Руденко зверталася до письменників і вчених світу, до голів урядів країн - учасниць Гельсінкських нарад у Београді - щоб в ім'я людяности, в ім'я всього святого виступили в обороні її чоловіка і рятували його життя від неминучої смерти.[37]

---

[35] Там же, 362.

[36] Українські вісті (Детройт), 16 листопада 1978 р.

[37] Свобода, 24 травня 1979 р.

Поліція сконфіскувала Руденкові листи й заборонила висилати вірші до дружини. Таке поступування КДБ примусило поета провадити протестні голодівки. Органи КДБ дбають про те, щоб із його творчости не залишилось ні одного рядка. А до того ще й змушують поета до тяжкої фізичної праці, знаючи, що його здоров'я дуже слабке.[38] Але Руденко незламний і нескоренний. Навіть у тих суворих умовах бореться він далі за людські й національні права і відстоює свої власні переконання.

М. Руденко - це один із тих діячів, іменами яких позначене українське національне відродження 60-70 років. Він відомий як поет і прозаїк, автор більш як двадцятьох книжок. Петро Григоренко так говорить про нього:

> ...людина, від якої так і лине тепло. До сьогодні в мене в очах присадиста кремезна постать, широке, типічно [типово - М. К.] українське обличчя і добра соромлива усмішка...[39] [Руденко] ніколи і ні в чому не зрадить діла, не зрадить нас, його друзів, що б про нього не говорили КДБівські посіпаки.[40]

Інший учасник українського правозахисного руху, Віктор Боровський, що особисто був знайомий з поетом, так характеризує його:

> Відкрилися [відчинилися - М. К.] двері і я побачив

---

38 Свобода, 24 травня 1979 р.

39 Прозріння, viii.

40 Там же, xviii.

> на порозі сяюче обличчя Руденка. Перша його посмішка, з якою він зустрів мене, заспокоїла... Я відчув, що це людина, яка може зрозуміти, яка не може зробити нікому нічого злого. Це людина відкритої душі.[41] Це незвичайна людина, яка зреклася свого визначного становища, всяких привілеїв, а пішла за голосом своєї совісті.[42]

Надія Світлична у своїх спогадах пише про Руденка: "Руденко сьогодні - наша честь, наша гордість і наша ганьба".[43] Поетів приятель, Олексій Мурженко, писав в одному зі своїх листів:

> Припадково бачив Руденка. Виявляється характерною людиною. Читав його присуд... за українськими маштабами - титан. Він ще себе покаже...[44]

У редакційній статті, під заголовком "Сигнали Москві", New York Times стверджує, що тутешні протести дуже допомагають правозахисникам. Газета схвалює зусилля трьох тутешніх груп, що домагаються звільнення М. Руденка та інших.[45] Ця стаття подає про створення Американського комітету, який слідкуватиме за виконанням Гельсінкських угод. Членами цього комітету стали відомі політично-громадські діячі: Артур Ґолдберґ, Кеннет Кларк, Джон Герсі та інші. До другої

---

[41] Свобода, 15 березня 1979 р.

[42] Свобода, 10 березня 1979 р.

[43] Свобода, 15 березня 1979 р.

[44] Прозріння, xxxi.

[45] New York Times, 29 квітня 1979 р.

групи увійшли американські видавці, які домагаються негайного звільнення М. Руденка, бо в протилежному випадку вони відмовляються від участи в міжнародній виставці преси в Москві. До третьої групи увійшли американські науковці, в т. ч. нобелівські лавреати, які заявили, що не будуть співпрацювати з радянськими науковцями, якщо не звільнять із в'язниці відомих дисидентів.[46] У всіх більших містах Америки й Канади тепер організовуються протестаційні віча, на яких громадянство домагається від радянського уряду звільнити М. Руденка з тюрми. А у Філядельфії заходами Комітету Оборони Валентина Мороза висловлено протест з приводу ув'язнення М. Руденка. У програмі цієї імпрези були передусім читання творів поета.[47]

10 березня 1979 р. в Клівленді та 17 березня в Чікаго відбулися літературні вечори, присвячені М. Руденкові. У програму цих імпрез входило не лише читання його вибраних творів, а й висвітлення прозірок із життя автора та інших правозахисників.[48] Присутні чули голос М. Руденка, записаний на магнетофонній стрічці з телефонної розмови.[49] Численні зібрання, що влаштовуються на пошану поета, дають можливість українському громадянству на Заході ознайомитися з творчістю цього визначного митця слова і відважного захисника української нації.

---

[46] Наш клич (Буенос-Айрес), 17 травня 1979 р.

[47] Свобода, 10 березня 1979 р.

[48] Свобода, 23 березня 1979 р.

[49] Свобода, 12 травня 1979 р.

РОЗДІЛ II

РАННІ ТВОРИ

У вступному слові до збірки поезій <u>Сто світил</u> Миколи Руденка Леонід Вишеславський відрекомендував поета як людину непересічного таланту, що віддзеркалений у його поезії, прозі та драматургії. Однак найбільше виявив себе письменник у поетичній творчості. У цьому жанрі він глибоко відчув і показав світ, людину й життя. Вишеславський говорить про подвійний характер його творчости - як поезії розуму й поезії серця. "Він мислить, спонукуваний своєю громадянською совістю, своїм моральним обов'язком."[1] Це справді характеристичне для поета, навіть у тих віршах із молодих років, де зустрічаємо інтимні переживання, адресовані іншим особам. Зокрема це наявне в таких віршах: "Раз любити, то вже любити", "Ти мовила серед поляни", "Шкільна товаришка", "Торбинка з книжками", "Євгенія", "Ленінградка" і "Вірність". Деякі поезії, зокрема "Я іду порошею", "Материнська", "Ой трава шовкова", "Осокори, осокори", "Зелений май, тихий сад", "Ой, дівчино, не вини" і "Вирву геть траву-лободу" написано на зразок народних пісень. Наступний приклад надається для ілюстрації щойно висловленої думки:

Ой, дівчино, не вини,
Що зштовхнулися човни,
Що отак не повезло,
Що зламалося весло.[2]

---

[1] Микола Руденко, <u>Сто світил</u> (Київ: Дніпро, 1970), 10.

[2] М. Руденко, <u>Переклик друзів</u> (Київ: Радянський письменник, 1954), 55.

Серед ранньої лірики М. Руденка багато поезій адресовано його синам Олегові та Юрасеві: "Мій Олег", "Придумав", "Уранці", "Мій старший син", "Розмова з сином", "Поезія". У вірші "Не все в житті я згадую охоче" автор говорить про свої життєві невдачі й помилки:

За дещо, друзі, соромно мені.
І не тому, що я тяжкий гріховник,
Що непоправні злочини мої,
А лиш тому, що свій життєвий човник
Не завжди легко втримать в течії.[3]

У поезії М. Руденка цього часу проступають комуністичні ідеї. Вірш "Косар" - це епізод із життя В. Леніна, якого показує поет як провідника народу:

Він говорить, а його тверда рука
Простяглася прямо в душу мужика.
А слова - неначе спалахи в імлі...
- Від землі він, люди добрі...
Від землі![4]

Своє минуле згадує М. Руденко в поезії "Росії". Все, що залишилося доброго в його душі, український поет завдячує тільки їй, порівнюючи її навіть до рідної матері:

Ти любов'ю мене обдарила,
Коли ріс я, збирався на силі, в грізній битві

---

[3] <u>Сто світил</u>, 93.
[4] Там же, 110.

пізнавши життя...

У сирих бліндажах усвідомив я красу

непідкупну твою.

І, твої зрозумівши щедроти,

Полюбив, наче матір, навіки...[5]

І, навпаки, у вірші "Відповідь жовтоблакитникам" висловлено напад на українських націоналістів та їхню літературу, яку видають вони поза межами України. Руденко називає їх "Юдами, що заміняли рідну мову на мідяки", обвинувачує їх, у дусі радянської пропаганди, за знущання й жорстокість над своїми земляками:

...під чоботом вашим стогнали

катовані земляки...

В ваших жилах булькоче

терпка "кока-кола" -

не кров.[6]

Ніби для контрасту, автор тут же зображує весняну красу:

Зацвітають сади

на безмежній моїй Україні,

Виростають сини

і стають на сторожі Кремля.

І ніколи над нивами

вашої чорної тіні

---

[5] Там же, 34.

[6] М. Руденко, Поезії (Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1956), 32.

Не побачить
щаслива і вільна
вкраїнська земля.[7]

М. Руденко змальовує лицарські подвиги радянських людей підчас другої світової війни, коли виганяли німців. Поема "Ленінградці" нібито здобула собі велику популярність і кілька разів була передрукована у збірках. Цей твір наскрізь ліричний, присвячений героїчній молоді Ленінграду. Поет розказує про свого друга Сергія, якого знав ще з молодих років. Сергій добровільно йде боротися за Ленінград, за радянську батьківщину. Батько, прощаючись, каже синові:

Коли ж ти зіб'єшся з прямих доріг
І йтимеш манівцями до загину –
Я проклену себе, бо я не зміг
В тобі зростити душу соколину!..[8]

Батьківські слова глибоко запали в душу молодого хлопця. Попавши в оточення, з якого не було вже виходу, він, щоб не віддатися в руки німцям, кидає гранату, яка розриває і їх, і його. Після цього поет говорить про обов'язок синів супроти батьківщини:

Твої голубоокі юнаки,
Ще вчора в класі глобус обертали,
Об'єднані в дивізії й полки,
Сьогодні іспит небувалий склали.

---

[7] Там же, 32.
[8] Сто світил, 387.

З них кожен знає, в битви ідучи,
Що їхньому призначено багнету
Не глобус обернути до свічі -
До Сонця повернуть стару планету...[9]

Молоді хлопці з шахтарського села перетворюються у воїнів-героїв, подібних до Сергія.

У цій самій поемі М. Руденко малює також типи молодих жінок, що з великою відданістю й патріотизмом працюють від ранку до вечора медсестрами у військових шпиталях:

...юності в дівчат цих не було, -
Лише дитинство й зрілість передчасна.[10]

Усвідомлення, що виконують вони працю для Ленінграду, для Москви, додає їм сили й відваги не знеохочуватись на тяжкому шляху. Варто підкреслити, що для поета батьківщина - увесь СРСР, в якому Україна потонула, розпливлася.

Вірш "Входять у зал делегати" - це величальна пісня на пошану комсомольській молоді, завжди готовій віддати своє життя за комунізм, за Сталіна. Поет вірить, що всі свої добрі діла завдячують вони тільки комуністичній партії:

Партіє,
наша сило,
Розум трудівників!
Ти нам шляхи відкрила

---

[9] Там же, 412-13.
[10] Там же, 402.

До осяйних віків.
Хай же зроста незлічна
Наша радянська сім'я,
Хай же над світом вічно
Сталіна сяє ім'я![11]

У ранній творчості М. Руденка є численні русизми. Його мова не завжди чиста. Це можна пояснити тим, що в той час український світогляд поета ще не був скристалізований. Тоді для нього, можна думати, були однакові як Росія так і Україна. В поезії "Дніпро" він говорить, що ця ріка для нього така ж рідна, як і Волга:

Тут кожна крапля дорога безмежно,
Як брата кров, як матері сльоза.
. . . .
І тільки в волзьких незабутніх водах
Для мене стільки ж святості й краси.[12]

Вірш "Молодість" подібний своєю тематикою до попереднього твору:

Це я в Москву через туман
Спішив - і шлях лежав не вузько.
Я ж думав:
- Добре ти, Богдан,
Збагнув прекрасну душу руську.[13]

---

[11] М. Руденко, Поезії (Київ: Радянський письменник, 1949), 15.
[12] М. Руденко, Переклик друзів (Київ: Радянський письменник, 1954), 34.
[13] Там же, 50.

Треба звернути увагу на те, що поет не вживає української кличної форми "Богдане". Такі самі явища зустрічаються в інших поезіях. Напр., у вірші "Мій вогник" поет каже:

...І в ночі темній, грозовій,
Не гасни, вогник мій.[14]

А треба було вжити "вогнику мій". Подібний морфологічний русизм є в поезії "Кінь":

Ну, ласун, поверни свої добрі білки
І злижи рафінад із моєї руки.
. . . .
І у їхніх піснях, що летять через луг,
Є сердечні слова і про тебе, мій друг.[15]

Оскільки бракує кличних форм ("ласуне", "мій друже"), наведені рядки багато втрачають із погляду українського мововжитку.

У творчості М. Руденка з цього часу кілька разів натрапляємо на чужий українському народові інструмент "гармонь", на якій грають молоді хлопці, - не на рідній кобзі чи бандурі:

Танці в плескоті долонь
І стрибки через вогонь,
І утнули п'ять баянів,
П'ять баянів, ще й гармонь.[16]

---

[14] Там же, 35.
[15] Там же, 90-91.
[16] Там же, 68.

Загально кажучи, збірка поезій <u>Переклик друзів</u> замітна тим, що письменник часто послуговується мовним суржиком. Крім того, в цих віршах бачимо багато похвали на адресу Москви й Сталіна, напр.:

- Тільки б миру, дорога Москва!
...І хотілось голосно гукнути:
- Батьківщино,
партіє,
Москва![17]

Або дальше в тому ж творі:

Як в сорок першу зиму,
Рідний Сталін стоїть...[18]

Поема "На вершині світу" має наскрізь радянський характер. Це прославна пісня, присвячена Ленінові й Сталінові:

Упала чайка, шугнула далі...
Понад водою звучать слова:
- Товариш Ленін...
Товариш Сталін...
- Росіє...
Ради...
Москва.[19]

---

[17] Там же, 234.
[18] Там же, 240.
[19] Там же, 216.

У цьому самому творі є й такі банальні слова, що нагадують передовиці з радянських газет:

- Веди, керманич,-

сказали друзі.

- Веди,

товариш Мао Цзе-дун!

Ілліч і Сталін...[20]

Розвиваючи тему, автор, здається, переконливо вірить у те, чого навчала його комуністична партія. Так, усі трудяться, щоб дістати подяку вождя:

Ті, кого ми із розвалин [руїн - М. К.]
Рятували тут і там,
Ті, за кого рідний Сталін
Висловив подяку нам.[21]

В іншій частині поеми поет із таким же радянським патріотизмом оспівує Радянський Союз. Підкреслено вірність партії:

Душі, загартовані в походах,
І серця, що зріли в боротьбі,
Кожну частку нашу, кожний подих,-
Партіє,
ми віддаєм тобі.[22]

"На вершині світу" - це показ американців у дуже неґативному світлі. Автор зневажливо називає їх "янкі". У

---

[20] Там же, 217.
[21] Там же, 222.
[22] Там же, 234.

згоді з радянською пропаґандою клясової боротьби, трудящий люд рішуче виступає проти капіталізму:

Оскаженіли янкі. Щось про кару
Кричать - проте не розібрати слів...
Але задкують злякано до бару
Під гнівним поглядом робітників.[23]

Дуже неправдивий і тенденційний вірш "Адвокат", де автор говорить про несправедливі й жорстокі американські суди:

Так, завтра суд. Над ними встане варта.
Дзвенітимуть наручні кайдани.
Шипітимуть із лож:
- Спалить їх варто...
А в чому провинилися вони?[24]

Руденко жаліє тих "нещасних" людей, що мучаться в американських в'язницях.

Подібний тематикою вірш "Десь під Сеулом". Американський генерал лякається, бо мало що не наступив на чудового метелика, який літав над зеленим килимом. Але незабаром він

...вийшов глянуть, як техаські хлопці
Розстрілюють корейських матерів.
Він посміхавсь...
Він лютував, коли рука дрижала
В безвусого техаського стрільця.[25]

---

[23] Там же, 225.
[24] Там же, 63.
[25] Там же, 65-66.

Вірш "Очі" має також тенденційний характер. Поет зображує різні жорстокі вчинки американського війська в Кореї:

> А матері довготелесий солдат
> Підносить до схудлих грудей автомат.
> Залізним прикладом ударивши в бік,
> Вдесяте запитує:
>   - Де чоловік?..[26]

Далі М. Руденко розказує про бідну, нещасну жінку, яка, не маючи грошей на подорож із Тексасу до Аляски, продає своє каре око банкірові, який мав скляне:

> У лікарню йде, сумна, як хмара, -
> Око там за долари продати,
> Щоб скляне банкір змінив на каре.[27]

Подія дуже надумана й неправдоподібна. Такою тематикою послуговується лише російська комуністична пропаґанда.

Пропаґуючи мир, поет ще більше ганить Америку у вірші "Ветеран", осуджує мілітаризм американців:

> Так, вони, чиї блудливі очі
> Ждуть, коли почне він говорить,
> Ті, хто край американський хоче
> На військовий плац перетворить.[28]

---

[26] Там же, 60.

[27] Там же, 62.

[28] Поезії (1956), 65.

Поезія "Ветеран" прославляє комунізм, згідно з настановами партії. Автор характеризує одного героїчного в'язня, який, не зважаючи на загрозу смерти, відважно признається в суді, що він ідейний, щирий комуніст:

Стомлений, похилий, худорлявий,
Він підвівся, став на повний зріст
І, ступивши уперед від лави,
Твердо мовив:
                    - Так, я - комуніст![29]

У згоді з імперіялістичною політикою Кремля, український поет називає Москву "столицею світу" - так, як це робили інші радянські вислужники українського походження, для яких Київ другорядний, але Москва - столиця. Така ідея виступає в "Розмові про життя":

А виросту -
                    сам поїду
На Шпіцберген
                    чи на Кольський,
Заїду обов'язково
В столицю світу -
                    Москву...[30]

Поема "Розмова про життя" навантажена багатьма філософічними думками. Хоч поет тут виступає як співець партії, але вже має критичний погляд на світ. Він

---

[29] Там же, 67.

[30] Там же, 73-74.

намагається репрезентувати весь народ, починаючи з опису історії людства. З призми свого бачення М. Руденко зображує, таким чином, вічність і цикли життя, яке не кінчається зі смертю, але продовжується у майбутніх поколіннях. Поет закликає всіх до миру, дружби і братерства.

Виявляючи комуністичні ідеї М. Руденка, ми зовсім не засуджуємо його - лише співчуваємо йому, з приводу того, що він сліпо йшов за вказівками партії. Але треба сказати, що серед його ранніх творів є й такі, що захоплюють читача ніжним сентиментом до рідного краю, малюнками краєвидів і т. п. До таких належать вірші "Обман", "Придумав", "Невдале знайомство" та інші. Особливо вирізняється "Сонячна тривога". На тлі сонця, яке символізує краще майбутнє, поет представляє нове повоєнне покоління, яке подивляє чар і красу батьківщини, за яку їхні батьки віддали своє життя. Буває, що автор зображує тропічний краєвид, хоча його, може, ніколи й не бачив. Тут очевидна велика майстерність поета:

> Скомандуй гаям солов'їним і пальмовій тихій алеї
> Сміятись у відповідь сонцю,
> зомліти в обіймах вітрів.
> Хай гупають в землю банани, хай бджоли
> гудуть над землею,-
> Не бомби, не кулі, не міни, - щоб хлопець
> кохану зустрів.[31]

---

[31] *Переклик друзів*, 7.

Вірш "Козацький шпиль" вирізняється ще більше мистецькими картинами й динамічною експресією. Тут уже дано волю для зображення українського пейзажу:

Над ним орел кружляє у блакиті,
А вітер із навколишніх долин
Приносить павутиння білі ниті,
Розвішує між бусами шипшин.
Внизу Дніпро, мов кута смуга криці
В оздобі золотій на мілині.
Ледь видно переяславські дзвіниці
За лісом у блакитній далині.[32]

У цьому творі проявляється епічний талант М. Руденка. Назва гори, про яку згадує поет, виводиться ще від часів Б. Хмельницького. Дух похованого сотника з'являється його дружині, вказуючи їй, де закопано скарб. Розкопуючи могилу, вона знаходить тлінні останки свого чоловіка.

Розвиваючи пейзажну лірику, поет із великою любов'ю і ніжністю малює у вірші "Як можна його не любити" чарівні краєвиди рідного краю, який поволі набуває в його творчості головної теми:

Як можна його не любити –
 цей світ між рікою і гаєм,
Де сонце за тінями ходить

---

[32] Там же, 42.

опівдні легкою стопою,

Де верби,

запінені пухом,

шумлять гомінким водограєм

І скачуть грайливі зайчата

уранці ясною тропою?[33]

Автор не може не згадувати рідний край, де б він не був, чи на Уралі, чи в далекому Сибіру. Він завжди хоче "радіти за землею, де труд його [краю - М. К.] дзвенить колоссям".[34]

У вірші "Зустріч" бачимо дуже багато своєрідних мистецьких образів, що передають оптимізм:

Ми до обрію підем

І, ставши під сонячну арку,

Глянем знову на світ,

Щоб його оцінити сповна.[35]

Ці поетичні рядки сповнені ліричним настроєм. Далі зображено чар Ізмайлівського парку. На небі мерехтить веселка. Солов'ї захлинаються співом. Автор мріє про зустіч із коханою, коли то вони обоє оцінять красу світу. Буває, що поет переплітає зорові враження зі слуховими, а це надає віршеві більшої рельєфности. Ластівка вдарилась об шибку - і немов прокидається герой поеми. Дивлячись у вікно, він відчуває звуки далеких полів. Закінчено цей твір словами,

---

[33] Поезії (1949), 16.

[34] Там же, 17.

[35] Поезії (1956), 46.

що адресовані воєнному лихоліттю і борцям в обороні батьківщини:

Їм не встати з-під глини важкої.
Та досі на морі й на суші
Їхніх кроків відгомін
Іще не затих,
не ущух.
І не буде їм смерті,
Бо в наші гартовані душі
Їхній дух поселився -
могутній
нескорений дух.[36]

Поезія "Я не гість на землі" наповнена вірою в призначення, яку часто стрічаємо у творчості М. Руденка. Прославлення людини, трудівника, поширюється в цьому вірші й набуває переконливости:

Я не гість на землі...
Я родився, щоб ниву орати.
Щоб лугами іти
із косою дзвінкою в руках.
Навіть смерть неспроможна
це право у мене забрати:
Я - солдат,
а солдат - не вмирає,
живе у віках.[37]

---

[36] Там же, 51.
[37] Там же, 70.

У вірші "Переможець" поет представляє образ замученої людини, якій він болюче співчуває. Ця картина нагадує муки, розп'яття Христа та знущання над ним:

Все ближче, ближче спалахи рясні...
Гуде земля... Ще більше озвірілі,
Вони, його розп'явши на стіні,
В долоні вбили цвяхи заржавілі.
А він ще жив... - І губи, ще живі,
Просили пить, обпалені та сині.
І гусла кров його на рукаві,
І запікалась у вологій глині.[38]

Поезії з циклу "Оновлення", уміщені у книжці Сто світил, цікаві тим, що в них помічаємо якийсь своєрідний пантеїзм. Автор часто задумується над життям у природі. Поетів Бог - це всесвіт. Так, у "Пізнанні" він каже:

І я забуду все, що знав учора,
І, може, поселюсь у зайчення,
Бо так накаже вічність неозора,
Що мною добува собі знання.[39]

Із приходом зими природа завмирає, але поет знає, що це не назавжди, тільки на короткий час:

...Розсуну хмари, бурями подерті,
І поділюсь із вами відкриттям:

---

[38] Сто світил, 16.
[39] Там же, 202.

Вмирання є, але немає смерті -

Є вічне пізнання новим життям.[40]

Подібна тема виповнює вірш "Коли моя душа засне". Поет просить своїх друзів, щоб після смерти поховали його "під дубом у вечірнім лузі". Далі висловлює таке переконання:

І знайте: це ще не кінець -

Кінця немає у природі.[41]

Тут М. Руденко говорить про перетворення. Його дух перейде в жолудь і листя, якими будуть забавлятися діти, а для диких тварин чи звірів це буде пожива.

У поезії "Дай лапу зелену, дубе" автор знову наголошує, що життя не кінчається зі смертю. Завданням життя є збирати світло:

Мабуть, життя безкрає

Саме для цього розквітло:

Іншого сенсу немає,

Окрім збирання світла...[42]

Сяйво чи світло - це символ науки. Поет закликає людей, щоб набували знання і просвічували інших, бо не досить жити, щоб лише існувати.

Але у вірші "Верба" М. Руденко вже інакше висловлює свою віру. Мати вбитого на війні вояка посадила вербу на його

---

[40] Там же, 202.

[41] Там же, 208.

[42] Там же, 225.

могилі, а сама пішла "у світанкову синь". Мати "грозової доби" не плакала, ані не голосила, вона тільки "уткнула прутик із верби":

> Вона вже там, де над орлами
> У небі порядкує син.[43]

Із прутика виросла велика верба, яка своєю росою оплакувала померлого сина.

На те, що поет правдоподібно з пошаною ставився до релігії, вказують рядки "Вечірні вікна". З відчиненого вікна відкривається йому цілий світ і зв'язане з ним життя. В образі ночі поет має на увазі картини страху, які пов'язуються з духовим світом:

> Вікна, вікна вечірні... Чи можна прожити без них?
> Загойдалися тіні. В людей заклопотані лиця.
> Не дивуйтеся, якщо на околиці в травах курних
> Я коліна схилю, щоб на вікна оті помолиться.[44]

У "Груші" поет зображує старе дерево, як символ безсмертя і материнства. Кожного року груша наново зацвітає, пускаючи "на цій землі безсмертя пагінці".[45]

Антитеза життя і смерти зображена у вірші "Хлопчисько в морі світляки збира". Поет підкреслює думку в протиставленнях. Кревети - морські комахи, що блимають ярким світлом. Їхня ясність зникає з хвилиною смерти. Зруби

---

[43] Там же, 267.
[44] Там же, 281.
[45] Там же, 288.

навпаки, починають світитись колами тоді, "коли могутнє дерево вмирає".[46]

Ми, люди, продовжує поет, міцно пов'язані з природою. Це видко з поезії "Коли твій син заходить в жито":

Твої найвищі нагороди
Живуть у кожному стеблі -
В єднанні серця і природи,
В єднанні крові і землі.[47]

М. Руденко часто порушує християнські ідеї. Так, в "Океані" життя людини тільки тоді вартісне, коли вона корисна для інших. Велич океану порівняно тут до сили людського роду:

...людство - це молодший океан.
А хто із нього вміє тільки брати,
Того чекає небуття туман.
Не звідає ні осуду, ні страти
Лиш той, хто творить чесно, без оман.[48]

Душа поета наче двоїться, коли "грішні і праведні кличуть до суду". Але він заявляє: "Хочу небесного, прагну земного".[49] "Непочата сторінка" відзеркалює його совість. Поет не має спокійного буття. Задумуючись над собою, над своїм земним покликанням, він признається, що йому не завжди

---

[46] Там же, 315.
[47] Там же, 324.
[48] Там же, 326.
[49] Там же, 332.

легко заповнити "білі сторінки" такими творами, яких від нього вимагає комуністична влада.

Вірш "Як гірко пересвідчитись раптово" дає передбачення того, що Руденко вже відчуває зміну свого світогляду. Сумління непокоїть його душу, він признається з гіркістю й розчаруванням:

Ти жив з великими, а був безликим,
Ти тільки сам вважав себе великим.
Так, мабуть, блазень, увійшовши в роль,
Повірить згодом: він і сам - король.[50]

Поет робить закид тим, що приписують собі славу інших. Він пригадує, що було багато надій, але лихоліття стояло на перешкоді до їх здійснення. Тут же натяками говорить про безсмертя:

Що жде на тебе? Лиш сама могила...
Та, може, десь іще дрімає сила,
І ти, згадавши молоді літа,
Розквітнеш, як агава розквіта?[51]

Смерть однаково прийде, а розцвітати можна лише у мріях. Тому автор закликає, що ніколи не пізно починати знову, поки є сила й бажання.

"Біля труни письменника" - це оскарження людей, що причинилися до смерти. Тут викрито нещирих типів, які говорять одне, а роблять інше. Не один був такий, що

[50] Там же, 320.
[51] Там же, 320.

"встромляв шпички, таємно шкодив скрізь", а на похороні "спішить до домовини і пролива потік декоративних сліз". На адресу такого автор пише гнівну інвективу:

Він не обдурить нас, ждучи легкої слави,
Не заповзе вужем до пломінких сердець.
Ім'я його в роках забудеться по праву.
Нетлінним і живим залишиться
творець![52]

Цей вірш написано за часу десталінізації, коли вже можна було говорити про "культ особи" та переслідування творців української культури. Так поет поступово наближається до критики радянської дійсности.

У поемі "Сльоза Хіросіми" М. Руденко зображує наслідки знищення міста Гірошіма (автор уживає російську назву "Хіросіма"). Поет не приписує ніякої вартости матеріяльним здобуткам світу, бо й так чекає кожного смерть. Маючи на думці багатих американців, він зауважує:

І не вип'є Морган більше кави,
Ніж двірник або дрібний рантьє.
...А труна тобі лише одна.
...Щоб клепати
Ордени і грати -
Милувати,
вішати,
карати...

---

[52] Переклик друзів, 88.

Влада й слава –

вбивці і кати![53]

Дуже можливо, що автор, характеризуючи Америку, мав на думці нелюдяне правління Радянського Союзу.

За збомбардування японського міста Джон Роз став героєм усієї Америки. Але світ не може простити йому жорстокого й нелюдяного вчинку. Поет називає Джона космічним катом, бо він убив більше людей, ніж усі попередні ґанґстери. У сні з'являється Розові чорна тінь, постать японської жінки, що загинула підчас бомбардування. Ця "сльоза Хіросіми" каже:

Я – тінь...

Це все, що збереглось у світі,

Коли ти місто спопелив дотла.

Я – тільки сіра постать на граніті

Як свідчення того,

що я жила.[54]

Сумління мучить Джона за його нелюдяний вчинок – і він, страждаючи від докорів цього сумління, позбувається медалів і нагород:

Руки важкі,

пудові

Звільняють від куртки груди.

Ось вам!..

Приймайте, люди,

Брязкалки урядові.

---

[53] Сто світил, 431-32.

[54] Там же, 436.

І якомога далі
В кущі та прив'ялі квіти
Жбурляє хрести й медалі –
Хай бавляться діти...[55]

Можна думати, що М. Руденко, пишучи про Джона Роза, мав на увазі себе самого. Поетові були вже непотрібні всякі декорації та відзначення. Він роздумує над страшною дійсністю, ясно бачить недолю своєї батьківщини, численні арешти української інтеліґенції, найкращих поетів, смерть мисткині Алли Горської та багато, багато іншого горя.[56] Серце поета, мабуть, переймалося усім цим. Хоч поет був на високому становищі як член партії, але він відчув, що скоро й сам попаде в неласку тих, кому так довго довіряв і чиїми ідеями захоплювався.

Про це письменник виразно висловлюється в поезії "Звіт". Так як проминули страхіття другої світової війни, прийде кінець знущанням і в його батьківщині:

Лишиться боротьба,
Де буде зброя-розум,
Що гордістю сповня
Людину за людей.[57]

А в іншому вірші "Ні, друзі, я не жду на нагороду" поет звертається до своїх приятелів і просить їх, щоб вони в

---

[55] Там же, 461.

[56] Осип Зінкевич, упор. Український правозахисний рух (Торонто, Балтимор: Смолоскип, 1978), 197.

[57] Поезії (1956), 99.

останню хвилину його життя сказали три щирі слова: "Він любив людей".[58]

Можна здогадуватися, чому творчість М. Руденка з п'ядесятих років була дуже пересякнута комуністичними ідеями. Такої літератури вимагали, її охоче друкували в Радянському Союзі. Дивно й незрозуміло, однак, чому поет так довго захоплювався тією пропаґандою, яку проголошувала комуністична партія. Письменник мусив би знати про створений Москвою голод в Україні 1933 р., про масові арешти й розстріли української інтеліґенції, про заслання мільйонів українців і т. п. Адже були розстріли ще 1934 р., коли безвинно загинули Григорій Косинка, Олекса Влизько, Дмитро Фальківський, Антін і Тарас Крушельницькі та інші. Ще 1921 від комуністичної кулі загинув Григорій Чупринка. Брак знання про це можна пояснити тим, що автор походив зі звичайної, мало свідомої, з національного погляду, шахтарської родини. Усе ж таки його свідомість поступово дозрівала. Відвідуючи рідне село, він бачив, що не все так, як поширює пропаґанда. Жорстокі переслідування в сімдесятих роках, коли прокотилась нова хвиля терору, викликала революцію в серці поета. Незаконні арешти, русифікація української мови, нищення чудових старовинних храмів-соборів, переслідування віруючих та інші знущання над українським народом правдоподібно вплинули на письменника, змусили його думати про страшне становище України. Гадаю, це й було

[58] Сто світил, 117.

причиною зміни в світогляді М. Руденка. Відомо з розповідей тих, що приїжджають з України, як вигідно живуть письменники, як відзначені вони орденами, особливо ті, що належать до партії. М. Руденко був матеріяльно забезпечений, мав особливі привілеї від комуністичної влади, але це його не задовольняло. Сумління диктувало йому щось інше.

Внаслідок зрушення в переконаннях, М. Руденко зрікається всього вигідного, він уже не хоче кривити душею, він стає людиною совісти. Крім того, можна думати, що поет мав якусь приховану релігійність, плекану українською народною традицією, якої він ніколи не цурався. Його атеїзм, може, був нещирий, зумовлений умовинами, в яких він жив. Пам'ятаймо, що автор завжди критично дивився на світ. Вірші, які тут розглянуто, написані до сімдесятих років, коли поет рішився на відважний крок. А для цього треба було бути воїном-героєм, уміти дивитися жахові у вічі, перебороти свою людську слабість і здобути майже надлюдську відвагу. Поет викресав у собі якусь святу іскру і визнав перед самим собою, що він більше не буде йти шляхом неправди й несправедливости, а сміливо боротиметься за людські права і за національні права батьківщини. Сьогодні Україна переживає найжахливіший час переслідувань під чужим ладом і постійно втрачає своїх найкращих інтелектуалів, багатьох мистців і творців слова, а між ними й М. Руденка. Домагаючись рівноправ'я, слово поета кличе тепер український народ до боротьби з жорстоким окупантом, що змінив трикольоровий прапор московської імперії на червоний прапор радянського імперіялістичного Кремля.

РОЗДІЛ III

ДОНБАС У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ РУДЕНКА

Майже зросійщений Донбас, під впливом жовтневої революції, був місцем комуністичної пропаґанди. Національна свідомість донбасців була низька. Але в останні роки жителі Донбасу пробуджуються з несвідомости. Між робітниками-шахтарями поширюються українські національні ідеї. Про це довідуємося з часописів, радіо та різних наукових праць і доповідей дослідників, що вивчають національний стан в Україні. З цього погляду, можна згадати науковців Р. Шпорлюка, І. Коляску та інш.[1] Зокрема в шістдесятих роках нашого сторіччя виступають проти русифікації такі відважні особи: літературний критик Іван Дзюба, поет і літературознавець Іван Світличний, Василь Стус і Василь Голобородько та багато, багато інших. Ці свідомі патріоти походять з робітничого шахтарського середовища. Колись усі вони були комуністами, не зважаючи на явні недоліки в національному питанні партії. Петро Григоренко так говорить з приводу цього:

> Нація, що витримує страшенний русифікаційний тиск і родить таких людей, як Тихий, Стус, Руденко, доб'ється повної суверенности. І в майбутній

---

[1] R. Szporluk, Ukraine: A Brief History (Detroit: Ukrainian Festival Committee, 1979), 123.
І. В. Коляска, Освіта в Радянській Україні (Торонто: Петер Мартин, 1970), 126, 198.

> вільній Україні твори Руденка займуть відповідне їм місце.[2]

Микола Руденко дуже часто оспівує у своїй творчості рідний і дорогий йому Донбас. Він уболіває над долею трудящих людей, вирізняє тих, що сильні духом, що загартовані тяжкою й небезпечною працею в шахті. Усе дитинство поета зв'язане з шахтарським краєм. На це вказують його вірші, зокрема такі: "Нераз я малював стрімчасті скелі", "Моїй вчительці", "Білянка", "Вороток", "Любов і труд", "На мосту", "Донбас" та інші.

У своїх поезіях М. Руденко часто прославляє донбаських сталеварів, що багато причинилися до розвитку промисловости країни. У вірші "Коли тече метал" поет захоплено говорить саме про таких людей:

Ти -
простий сталевар,
ти -
творець і поет,
Ти -
володар секретів сталі.[3]

Ці люди - творці ракет, мостів і телевізорів. А поет - творець ніжного слова - оспівує їхню працю, як також красу донбаських неосяжних просторів:

Я вітаю маяк,

---

[2] М. Руденко, <u>Прозріння</u> (Балтимор, Торонто: Смолоскип, 1978), xxxi.

[3] Микола Руденко, <u>Сто світил</u> (Київ: Дніпро, 1970), 67.

що над водами встав
У вчорашнім степу,
і замріяний став,
І алею нову тополину.[4]

Зображуючи різні трудові сили, конче потрібні для держави, автор ставить наголос на працю:

Я вітаю над кузнею хмарку легку
І ковадла розмову гарячу,
Молотарки двигтіння важке на току,
Ніжних пер шурхотіння і голку тонку,
Що гаптує сорочку дитячу.[5]

З Донбасом пов'язані сумні переживання М. Руденка, а саме трагічна смерть його батька, який загинув у шахті, рятуючи своїх товаришів:

...якось вибухом бензину
Його у ламповій обмило.
Горів і кликав:
- Си-ну! Си-ну!..-
Світився, мов живе горнило.[6]

У вірші "Любов і труд" поет малює образ батька як прототип трудовика, який мозольною працею заробляв на прожиток родини. Батькові руки лишились назавжди у пам'яті поета:

---

[4] Там же, 66.
[5] Там же, 66.
[6] Там же, 216.

Мене мій батько в давні дні
(Він був на шахті ковалем)
Погладив по щоці - й мені
Подряпав шкіру мозолем.[7]

Хоч батько давно вже похований, але поет ще й тепер відчуває його "крем'янисті мозолі" на своїх щоках.

У "Донбасі" автор з великою любов'ю оспівує давні роки, коли то він у рідному селі вчився вуглем писати на скелях і купався в замулених річках. Він пригадує дороги, якими колись ходили односельчани. Не забуває при цій нагоді й рідного батька:

В'ється стежка на шахту, протоптана за півстоліття.
Тут мій батько ходив - він загинув у шахті давно.[8]

Поет був загартований, наче криця, а батькові слова провадили його через усе життя. Тому й тепер він чує той "батьків заповіт: - Прийшла біда - упертим будь. Любов і труд все перетруть".[9]

Дитинство й молоді роки М. Руденко пережив, як згадано, в шахтарському селі. Про це згадує він у поезії "Я не раз малював стрімчасті скелі". Тут іде мова, як то в темній шахтарській землянці, зліпленій із глини, майбутній поет учився писати й вивчати "прозорі вірші з букваря", а для розваги бавився в калюжах човником з очерету.[10]

---

[7] Там же, 139.
[8] Там же, 81.
[9] Там же, 139.
[10] Там же, 13.

У "Воротку" змальовані рідні місця й тяжку працю донбасців. Згадано сестру Тетяну, яка в 1943 р. добувала воротком[11] вугілля з ями. Це була тяжка нелюдська праця, як видно з наступного опису:

> Вигиналися спини бугристі.
> А суглинок ноги порили...
> І, здавалось, парують від поту
> Донецькі горби...[12]

М. Руденко часто впроваджує до своєї творчости донбаський краєвид, послуговуючись численними метафорами, які показують гірниче або ковальське життя. У вірші "Пізнання" це висловлено з мистецькою переконливістю:

> Вітри впрягаються в тяжку роботу, -
> Кують озерам панцери міцні.
> ... все це відбувається в мені.[13]

Серед зимових краєвидів зображено лід, що покриває озера, наче панцери, ковані вітрами. Це дуже оригінальні образи, які свідчать про близьке ознайомлення з ковальським ремеслом. Талант поета сягає тут верховинних осягів.

Подібна образність характеризує поезії "Ковані сосен колони" і "Блискавиця". Автор малює картини природи,

---

[11] Вороток, себто валець, який обертався корбою, навиваючи линву, на якій було причіплене відро.

[12] Там же, 64.

[13] Там же, 202.

порівнюючи їх до праці в кузні. Йому здається, що горить "сонцем озеро між скель, неначе мідь, розтоплена у тиглі".[14]

У вірші "Пітьма" поет невипадково порівнює просвіту і знання до іскри і світла. Коваль, цей символ праці,

Викреше з темряви перші світила...
Розум наповнить незрілі сонця.[15]

Остання війна була пов'язана з Донбасом. Поет зображує донбаських воїнів як непохитних, нескорених борців. У поемі "Микола Красношапка" йде мова про українця Миколу з Донбасу, що загинув героїчною смертю за Ленінград, за радянську батьківщину. Автор представляє завзятого патріота й відданого комуніста, що зрікся свого власного щастя й пішов захищати СРСР як свій рідний край. Герой, хоч був поранений у праву руку, відважно бився проти великої навали ворогів. Але куля противника не минула його. Тоді

Він іще ступив, неначе
Щойно кований в горні,
Весь напружений, гарячий,
Непохитний, гордий, зрячий,
Неспалимий у вогні.
Він іще промовив:
- Друзі,

---

[14] Там же, 239.
[15] Там же, 205.

Бийте...-

і навік затих.[16]

У "Поєдинку" М. Руденко змалював луганських шахтарів, які відважно борються за Радянський Союз. Це "люди мужні та плечисті", яким завжди "рідні й милі степи донецькі, села і гаї".[17]

Поет згадує також молоде покоління, що виросло вже за війни. Воно охоче береться до праці в Донбасі, щоб іти слідами своїх батьків. Праця набуває похвали з боку поета:

Закликає бійця робота
Передзвонами молотків.
А колиску гойдає рота
Нецілованих юнаків.[18]

Складніша своїм змістом поема "Марія", де дія відбувається ще до першої світової війни. Тема цього твору - вірне кохання. Молода дівчина з Донбасу любить гарного хлопця. Але батько змушує її вийти заміж за багатого власника копальні. З розпуки дівчина поповнює самогубство, кинувшись у глибину шахти: вона не схотіла жити з нелюбом. Цю трагедію так показує М. Руденко:

...в годину неповторну
Їх сиділо двоє...
Та й стрибнула в прірву чорну

---

[16] М. Руденко, Поезії (Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1956), 242-43.

[17] М. Руденко, Поезії (Київ: Радянський письменник, 1949), 197.

[18] Сто світил, 211.

Униз головою...

Через те й оповідають

Тут усім охочим,

Чом це шахту називають

Іменем дівочим.[19]

Як згадано вже, поет довгі роки жив у донецькому селі, знав його дуже добре, тому у своїй творчості показав рідні місця в дуже правдивому, реалістичному світлі. Напр., у "Моєму селі" він описує селище, яке простягається серед попелястих степів, "в глибоких зморшках пагорбів скелястих", завжди закурене димом із шахти:

В моїм селі живуть суворо й строго:

Під стріхами кохають ластів'ят,

А діти від волосся і до п'ят

Обліплені пилюкою з дороги.[20]

М. Руденко характеризує донбасців як загартованних людей, з порепаними руками, з обвітреними обличчями. Ці люди стратили на війні, може, своїх рідних, але вони "не плачуть на могилах", бо життя тяжке й вимагає сили духа, а не зайвої ніжности. Їхня доля була нелегкою:

Я знав усіх...

А де вони тепер?

Своєю смертю ще ніхто не вмер.[21]

---

[19] Там же, 152.

[20] Там же, 226.

[21] Там же, 227.

У вірші "Щастя" він згадує рідну "Ковалівку", що зникла з лиця землі за війни. Але не зникає про неї пам'ять:

Ішли літа. Я знав, що вже нема
Моєї Ковалівки - вся згоріла.
Але червнева крейдяна зима
Юнацьку душу споминами гріла.[22]

Повернувшись після війни до рідного села, поет правдиво описує його в своїх творах, не прикрашуючи радянської дійсности. Він відвідує місця дитячих забав, зі смутком і тугою висловлює глибокі почуття. Іде шукати своєї хати й попадає у піонерський табір. Від старої жінки з "сухими, вузлуватими руками"[23] він дізнається:

А я жила
Колись отут. Якраз біля загати.
Де екскаватор зараз - там була
Руденка-чинбаря садиба й хата...[24]

Поет пригадує далеку молодість, безжурні роки. Він розпізнає малий горбок, камінь, який тільки й залишився від його хати. Тут він уперше починав ходити. З гіркістю усвідомлює автор, що вже минуло багато часу, коли він жив у цьому селі.

двадцять літ
Я мріяв землю цю поцілувати...
Що я за неї мерз у болотах,
Йшов під свинцем вологою ріллею,

---

[22] Там же, 87.
[23] Там же, 88.
[24] Там же, 88.

За сотні верст у спалених житах
Жив оцією, рідною землею...[25]

У своїй ліриці представляє М. Руденко донбаських шахтарів як завзятих героїв, нащадків відважних козаків, які виводять свій рід із глибокої давнини. Навколо збереглися ще "могили, насипані шапками козаків", що були особливого типу люди, що вміли "в руках підкови гнути".[26]

Прозова творчість М. Руденка також має Донбас майже за основне тло. Для роману Вітер в обличчя тему взято з життя донбаських робітників. Уже у вступі автор підкреслює, що людина повинна бути, передусім, чесною. Представниками високих принципів моралі є директор заводу Макар Доронін, майстер сталеваріння Георгій Кузьмич Гордий, інженер Віктор Сотник, молоді сталевари Микола Крилов і Володимир Сокіл. Гордий і Круглов репрезентують покоління, яке плекає у своїх серцях ті самі ідеї. Круглов - це відповідальна людина, цього самого вимагає він і від своїх робітників. Парторг заводу, Доронін, вихований на суворих засадах чесности, завжди реагує спокійно й зрівноважено у взаємненні з іншими. Автор змалював тут портрет Дороніна з великим хистом. Це людина, віддана праці. Варто зацитувати Миколу Федорчука, що в передмові до цього роману говорить саме про таких персонажів:

Головним естетичним критерієм оцінки героїв у

---

[25] Там же, 88.
[26] Там же, 317.

романі Вітер в обличчя є праця. Праця не тільки ради заробітку, а окрилена загальнонародними інтересами.[27]

М. Руденко змалював донбаських сталеварів із великим захопленням і любов'ю. Вони з посвятою виконують свою тяжку працю. Просту людину, Кузьмича, показано, як особу непересічних прикмет. Ідеї правди й чесноти защеплює у виховання свого сина Сидір Доронін. Неґативним типом у романі являється Федір Голубенко, який своє щастя будує на кривді друга, розбиваючи його родинне життя. Далі автор показує, що за нечесні вчинки в житті людини доля завжди мститься.

В іншому романі, в Останній шаблі, письменник також дає перевагу простим людям, що наче приросли до землі, до того ґрунту, який їх породив і вигодував. Хоча цей роман не зовсім стосується донецької тематики, однак знаходимо в ньому такі картини й типи героїв, яких сміливо можна віднести до Донеччини. Автор у кількох розділах роману вимальовує до деталів красу й чар донецьких степів чи деяких сіл. Цікаве й те, що в цьому ж творі помітна виразна критика радянського ладу, але ще з погляду переконаного та ідейного комуніста. Донбаське село змальоване тут без жодних прикрас. Степова Пальміра показана як закутина без елементарних вигід. Тут ще освітлюють нужденними каганцями, а поява електричного світла

---

[27] М. Руденко, Остання шабля (Київ: Дніпро, 1967), 8.

святкується, як величезне досягнення. І це в добу запускання супутників. По селах іще здирають стріху, щоб нею нагодувати корів, у яких - самі ребра і шкура. Селяни вирубали сади, щоб не платити податків. Зникла й давня церква:

> Там, край села на вигоні, стояла колись невеличка церква. Вона була знесена комсомольцями тридцятих років.[28]

М. Руденко виправдує голод навесні 1933-го р. "поганим урожаєм", що не відповідає правді, бо врожай 1932-го р. був добрий. Все ж таки, у всьому романі переважає гостра й відважна критика життя в Радянському Союзі. Пачкар Лантух, голова райвиконкому Бабенко, секретар райкому Кузь - це люди без чести. Вони обстоюють тільки особисті справи, а не справи народу. Автор кладе відповідальність на сумління батьків. Батьки були недосвідченими садівниками, які забули, що зайвина гілок шкідлива: коріння стає кволим і нездатним тягнути соки з землі.

У романі <u>Остання шабля</u> М. Руденко охарактеризовує кількох комуністів. Сидір Карпович - людина досвідчена і хитра: "Його і в ложці не спіймаєш... Такий, що з піску мотузки суче..." Він певний себе в районі. Бобенко - голова райвиконкому: "З яких же темних шпарин майже через три десятиліття виповзла на білий світ його огидна подоба?"[29]

---

[28] Там же, 130.

[29] Там же, 50, 52.

Федір Петрович став живою історією району.[30] У цьому уступі наявна іронія автора. Він хоче вказати, яким то людям довіряє уряд, про кого дбає, на кого може покладати свої надії.

Дуже різкий і характеристичний діялог між полковником Турбаєм і його подругою з молодости, Ганною Щербиною. Вона згадує свою далеку молодість, коли то в неї було таке гаряче бажання із злиднів піти в комунізм, на який вона сподівалася. Але ці вимріяні ідеї не дали їй абсолютно нічого, крім нестатків і нужди. Ганна сміливо критикує погані радянські умови: "Якщо й далі так триватиме, то в нас із рогатої худоби тільки вила та граблі залишаться..."[31]

У романі <u>Остання шабля</u> Руденко вивів дуже цікаві психологічні портрети поодиноких дієвих осіб. Автор показує дві категорії людей. З одного боку - секретар райкому Кузь, а з другого - щойно вибраний голова Степової Пальміри, Іван Юхимович Турбай, який, ставши на чолі своєї громади, забуває про свої власні турботи - він бере на себе відважне рішення: навперекір опінії райкому, щедро оплачує робітників, заохочує їх до дальшої праці. За це в нього відбирають партійний квиток. Турбай не зважає на зневагу і продовжує своє чесне діло, збуджуючи пошану й любов у свого сина, Анатолія, який вірить, що ідея батька переможе, тому відважно заявляє, що завжди буде йти його слідами. Іван

---

[30] Там же, 93.

[31] Там же, 170.

Юхимович виявляє свої наміри, своє "вірую". Для нього протягом усього життя була одна народна правда, а коли він від неї відступав, то хіба лише на короткий час. Марія, покинена дружина Турбая, розуміє несправедливість, яка діється її чоловікові. Він увесь в орденах, але противники намагаються викинути його з партії: "А кров твоя, а рани - все те для них нічого не важить? Як же вони сміють?"[32] Ганна Щербина образно описує на сходинах характери пропонованих кандидатів на членів райкому. Вона порівнює їх із колосками збіжжя: повні колоски хиляться до людей, до народу. А порожні пнуться вгору, стирчать, бо в них нічого немає.[33]

З відважною критикою М. Руденко прослідкує тактику Кузя і всіх кандидатів, показуючи в ясному світлі їхні нечесні наміри, що мають робити враження демократичних. Іншою якістю характерів об'являються Іван Юхимович Турбай, Марія Турбай, Галина Щербина, Нечипір Басанець, Ларивон Турбай. Вони справді трудящі, вони не прихвалені, а вартісні люди. Їхні думки й дії автор подає в дуже правдивому світлі. Ці всі донбасці обсипані порохом, землею, зрошені потом, одягнені в робочі одяги, але вони не брудні, чисті душами. Автор роману не ідеалізує їх, показуючи як людей високої моралі. У деяких є й неґативні вчинки. Турбай - людина звичайна, робить помилки в житті, зраджує свою дружину з іншою, молодою жінкою.

---

[32] Там же, 515.

[33] Там же, 528.

Опісля Турбай зустрічає Марію і сина, що вернулися здалеку, куди їх погнало воєнне лихоліття. Не тільки мати, але й малий синок зрозумів, що тата хтось їм назавжди забрав: "Значить, їхав, та не доїхав." Це все, що могла сказати Марія. Що може бути виразніше, як тих кілька лаконічних слів? Ця скромна жінка з Донбасу в короткій фразі висловила ввесь свій душевний біль і її зруйноване родинне життя.

Дієві особи М. Руденка не можна поділити на позитивних і неґативних типів. Іван Турбай стоїть наче посередині, але звернений до світла, до добра, до краси. Він - прототип людини з Донбасу, своїм фізичним виглядом нагадує самого автора, кремезний, уже не молодий, був поранений, немов грозою розчахнений дуб.

Хоч М. Руденко у зрілому віці жив далеко від рідного Донбасу, він не переставав любити його, завжди линув думками у рідні сторони. Про це писав він у поезії:

Ось чебрець. Ну який же він рідний мені.
Звіддалік мерехтить, мов озерце.
У донецьких степах ці суцвіття дрібні
Першу пісню заклали у серце.[34]

Туга і смуток за донбаською землею часто проявляється у творчості поета. Уже на схилі життя він згадує в "Дорогах"

---

[34] Прозріння, 285.

про те, що з дитинства глибоко запало до його серця:

Молюся вам, оті дороги,
Донецькі, чорні, кам'яні,
Що ранили дитячі ноги
І лікували у стерні...
Молюся вам, святі дороги,
Дуби, озера, комиші,
Де голос чесної тривоги
Прокинувся в моїй душі.[35]

У найновішій збірці За ґратами зустрічаємо кілька поезій, також присвячених донецькій тематиці. Перебуваючи в тюрмі, автор пригадує собі епізоди з далекої молодости, коли він тільки починав життя. Уся рідня працює на току: "Як смачно свіжим хлібом пахне з нього!"[36] Мати підсаджує його на коня, а хтось жартуючи пророкує, що Микола колись буде отаманом.

Поет виливає свій біль і тугу за молодими роками у вірші "В Донецьку". Він спішить "додому - в далеке дитинство". Тут ще недавно орали лан - тепер "гарманять жито". А мати здивувалась, побачивши його. Батька вже нема, лишилась по ньому тільки шахтарська лямпочка. Усе, як давніше було: "збіжжя в коморі, і в відрах водиця". Але поет прокидається

---

[35] Там же, 154-55.

[36] Микола Руденко, За ґратами (Мюнхен: Сучасність, 1980), 142.

з цих мрій, ніби зі сну: "дитинства нема, хропе та викашлює смуток тюрма".[37]

У вірші, присвяченому Л. Лук'яненкові, М. Руденко відтворює картини зі свого дитинства, коли він босоніж бігав по закурених донецьких дорогах. Він бачить, що на його землі вже новий господар, а навколо панує українська мова й "наче з Сонця ллється на лани".[38] На схилі років поет лине думками до ріки свого дитинства, до Дінця, "де тонуть всі гріхи".[39]

Тема донбаської землі, з якою М. Руденко пов'язанний, - це одна з основних у його творчості. Рідний край випливає у нього з глибини серця. Вся увага автора завжди спрямована до його вужчої батьківщини, до Донбасу, звідкіля походить його рід, де працював батько в шахті, де він сам виростав і мужнів. Це висловлює М. Руденко щиро й непідроблено - як вірний син свого краю.

---

[37] Там же, 30-31.

[38] Там же, 45.

[39] Там же, 65.

РОЗДІЛ ІУ

НОВІ ПОЕМИ

І. Хрест

Микола Руденко почав писати поему "Хрест" 29 січня 1976 р. й закінчив її день перед запроторенням його до психіятричного шпиталю в Києві. "Хрест" присвячено оборонцеві людських і національних прав генералові Петрові Григоренкові. Перевезений нелегально на Захід, цей твір появився окремим виданням у видавництві "Смолоскип" 1977 р.

Поема складається зі вступу й восьми розділів. Це глибоко символічний твір, у якому автор викладає свої погляди щодо християнської моралі. О. Тарнавський у статті "Микола Руденко - Паскаль доби соцреалізму" назвав "Хрест" "голосом національного і людського сумління", порівнюючи її з Франковим "Похороном" і "Похороном друга" П. Тичини.[1]

У вступі до цього твору М. Руденко не кається з приводу своїх попередніх поглядів, бо вони були щиро висловлені:

Не шкодую, ні, що був марксистом -
Я в житті шукав нової віри.
А без віри хто ж ми?..
Тільки звірі..[2]

Поет критично переглядає все те, що проголошував Ленін, який однак не здійснив нічого з того, що проповідував народові. Зате отримано іншу правду - зробити людину "зрячою":

---

[1] Свобода, 15 березня 1979 р.

[2] Микола Руденко, Хрест (Балтимор: Смолоскип, 1977), 11.

Від Безмежності немає ліків.
Як би серцем не ховавсь ледачим,
А вона, жива, несотворима,
Прийде, дух твій у собі затрима,
Щоб незрячого зробити зрячим.[3]

Як згадано вже, в цій поемі М. Руденко порушує християнську ідею. Безмежність не об'являється людині, як ясна зірка, але як безодня, темна й холодна. Автор має на думці концентраційні табори та психіятричні шпиталі. Колишній військовий старшина та оборонець Ленінграду, прославлений і нагороджений, він "готовий випити цей трунок". Поет відрікається фальшивих "пророків", що оббріхували його все життя. Він іронічно зауважує, що карцер – від безмежности порятунок, але незламно і з завзятістю воїна заявляє:

...мене вам страхом не зігнути,
Не позбавити святого права.
Вам би не завадило збагнути
Що Безмежність –
Бог!..[4]

У першій частині поеми "Хрест" М. Руденко говорить про вірування в героїзм, у "зорю на рукаві". Народ ненавидить носіїв тих зірок. Давні астрологи дарували зорю, маючи на думці, що вона заступить вифлеємську "звізду Христа". Поет пояснює, що комуністи хотіли заступити давні традиції

---

[3] Там же, 11.
[4] Там же, 12.

новими, не передбачуючи, що їхня п'ятикутна зірка походила з масонських лож. Не проклинаючи зірки бійця, бо й сам же колись був комуністом, він признається:

Я сам поніс твою зорю
Через страшні фронти.
Тому сьогодні говорю:
Ми по зорі - брати...[5]

Тепер автор готовий до кінця ділити з тими бійцями славу й вину.

Цікавий образ комісара в поемі, що був тяжко поранений на фронті, як і сам поет пізніше. До нього колись доходили чутки про голод 1933 р., але він у те, мабуть, не вірив. Тепер повертається він у рідні сторони і в нього зроджується сумнів. Хоч у Росії не живуть розкішно, але й не голодують, а в Україні люди вмирали з голоду. Комісарові на якусь мить здається, що це вороги розповсюджували неправдиві вісті. Він хоче вірити, що комуністична правда переможе і сонце освітить увесь край. Не без іронії сказано:

Хай забавляються, нехай.
Ми вирвем той осот,
Щоб сонце сталінське наш край
Осяяло з висот...[6]

Далі в описі рідної хати показує автор образ України. Село - наче вимерло. Вітряк підносить свої крила, мов до молитви. Всюди бур'яни й посохлі дерева.

---

[5] Там же, 13.
[6] Там же, 13.

Не повіє димом
З чорних димарів.
Квітне будячиння
Посеред дворів.[7]

Комісар спішить до рідної хати і бачить, що в батьківському саду повсихали щепи, трава покрила стежку до криниці. Навіть на порозі виріс високий бур'ян. Зайшовши в хату, комісар Мирон, шукає очима матері, але всюди - пустка, у печі - вогкість і цвіль. Глянувши на покуття, де висів образ Леніна, він побачив у золотих рамах ікону Христа, на вид якого дуже розлютився:

...можливо, мати
Ілліча зняла?..
Мати комісара -
Як же ти могла!..[8]

Але, роздумуючи, Мирон усвідомлює, що сталося, і звертається на свою власну адресу:

Та чи в тебе, дурню,
Є чуття живі?
Чи під яворами
В затінку між хат
Привидам читати
Будеш діамат?..[9]

Розглянувшись, він бачить, що тут було пекло. Комісар падає на лаву, б'ється об неї головою, кусає терпкі вуста і в

---

[7] Там же, 14.
[8] Там же, 15.
[9] Там же, 15.

розпачі піднімає очі на ікону Христа. Незабаром, наче у сні, він бачить матір. Вона жаліється йому, що не може спокійно спочивати в могилі, бо нема кому позбирати колоски в полі. Малі й виголоджені діточки просять у мами скибочку хліба. З артільної комори вибігає божевільна Христя й починає канібальський танець. Вона повбивала діток, які перешкоджали їй у коханні з трактористом Іваном. Божевільна пригощає свого коханця холодцем із тіла її дітей, але просить його, щоб він виплъовував кісточки, бо вона ще хоче поховати їх у землі, куди всіх колись покладуть:

Душі їх пішли до раю.
Я ж останки позбираю
Та й землиці їх віддам.
Всі ми будемо отам![10]

У наступній частині поеми М. Руденко описує переживання Мирона, який за одну ніч цілком посивів. Він єдиний - на сто дворів - урятувався від смерти. З гіркістю пригадує він слова П. Тичини, що в згубну мить воював своїми "поетичними" рядками проти ворогів радянської влади:

Всіх панів до 'дної ями, -
Буржуїв за буржуями
Будем, будем бить![11]

Почувши гавкання псів, Мирон іде надвір, думаючи знайти

---

[10] Там же, 17.

[11] Павло Тичина. Вибране (Київ: Державне видавництво, 1956), 21. М. Руденко наводить ці рядки в своїй поемі.

когось із живих. Здивовано він бачить на подвір'ї підводу, скирту сіна й гарну дівчину, що стоїть із мискою пирогів. На дворі застелено стіл, а на ньому огірки, сало й горілка. Якийсь дядько йде в хату з самоваром. Мирон усвідомлює собі, що самовар - це не український посуд. І все йому стає ясне: тут накручують фільм, привезли людей з-під Курська, повдягали в українські строї, посадили за столами, на яких повно їжі, і цей фільм будуть показувати за кордоном, мовляв, на Україні немає ніякого голоду, люди живуть щасливо. Якраз у цей час приїжджає начальство. Людей повний двір, але всі нетутешні, чужі. Вони беруть участь у придуманому весіллі - привезли курського мужика й наречену, кажуть їм одружитися, бо їхня ідея - заселити Україну російськими людьми. Коли цього зробити не вдасться, тоді перевиховати рештки місцевих, або й закопати їх у землю. Чути пісню:

> Йдемо звитяжно, переможно -
> Немов гроза, ідем![12]

У п'ятій частині поеми М. Руденко малює дуже ліричні картини. Поет прислухається до Космосу, переповненого Духом. Господь прикладає вухо до степу, так як це колись робили козаки, наслухаючи, чи не йде ворожа орда. Мирон пригадує собі молоді роки, коли він пас коні в степу і також прислухувався до Бога. Тепер він робить хрест, щоб поставити його на могилі своєї матері. Старий дід провадить його по цвинтарі, але могили матері не знаходять:

---

[12] <u>Хрест</u>, 19.

Про неї знають лиш тополі,
Бо в них тече селянська кров...
Мирон підняв хреста – й поволі
По стежці росяній пішов.[13]

Мирон іде шукати матері по вимерлому селі. Йому здається, що він ніби чує її крик, але не може зрозуміти, звідкіля доходить її голос. Так він обходить усе село, минає церкву й виходить у степ. Знесилений, падає він на скитську могилу, проклинаючи вождів усіх держав, бо це вони приносять нещастя народам.

Коли Мирон опам'ятався, тоді побачив, що його дубовий хрест лежить у ногах кам'яної скитської баби. Він знову кличе матір, але на його голос відповідає лише кам'яна статуя:

– Я тут!
Я скрізь, де помирають люди.
Я – стогін, що дійшов від них...[14]

Мирон цілує груди й пальці кам'яної статуї:

Мов камінь той був заповітом,
Який прийшов з чужих світів,
А рідна мати стала світом,
Що зорями над ним тремтів.[15]

Так любов Мирона до матері перетворюється у всесвітню любов.

Раптом він чує звук кобзи, що піднімає мертвих із могили.

---

[13] Там же, 21.
[14] Там же, 21.
[15] Там же, 22.

Недалеко з'являється Христос - це він грав на кобзі. Той самий Христос, до якого так часто молилась мати за всіх живих і мертвих. Ікона Христа стояла у святому кутку в хаті. Тут, у цьому місці поеми, бачимо, що М. Руденко, колишній комуніст із партійними орденами, відчуває, яка дорогá йому віра та українська давнина - він починає глибоко вірити у відродження України.

Мирон робить закиди Христові за свої давні шукання:

> Нехай ти Бог, а я лише людина,
> Та я за правду бився у бою.
> А де ж вона? Лише пекельні муки -
> Ні краю їм не видно, ні кінця.[16]

Він пригадує Христові, що Україна завжди просить у нього свободи, але й досі не дістала її, як також не має жодної благодаті, ані добра. Коли люди простягають до Христа руки, тоді він лише підводить очі до Отця. Христова відповідь має дуже глибоку думку:

> Я те даю, чого не вміють взяти.
> Я в мертвий камінь закладав слова,
> Щоб камінь став людиною - й завзято
> Рушав туди, де Всесвіт ожива.
> Він тільки мертвий мінерал без Слова -
> Холодна твердь, а не живе життя.[17]

Мирон не розуміє глибокого значення цих слів. Для нього

---

[16] Там же, 23.
[17] Там же, 23.

це - ще полова, бо він звик до іншої дійсности. Він говорить Христові про "рай" на Україні, де матері їли з голоду своїх власних дітей:

Ти кажеш нам про вічні блага раю,
Ми ж віримо в осяяння твоє.
Тим часом ненька діток пожирає -
І серце в грудях каменем стає.[18]

Христос пояснює Миронові, що якраз на Україні немає раю. Там царство сатани, який не співає осанни Богові. Щоб хвалити п'ятирічку задля своєї посади, він готовий забити свою рідну матір. Мирон ще раз питає Христа, де ж його свята опіка над праведними душами за їхні шляхетні діла:

Ти - Бог. Та де ж твоя свята турбота
Про душі праведні, діла незлі?
Царює смерть на рідній Україні.
Чим провинилися її сини?[19]

Христос пояснює комісарові, що народ - це Бог, а люди - клітини у вищому тілі:

Такий нарід
Ніколи не поставить у залежність,
Батьків не вб'є, не уярмить сиріт.
Згадай: коли вкраїнці брали в рабство
Народи інші? На чиїй землі
Розбій чинили?..

[18] Там же, 24
[19] Там же, 24.

> Чесну віру в братство
>
> Несли на мудрому чолі.[20]

Подібну думку зустрічаємо у книжці Івана Дзюби Інтернаціоналізм чи русифікація, де автор згадує, що українці ніколи не займали чужих країн і що їхні війни завжди велися тільки задля оборони:

> Український народ не був агресивним і нетерпимим до інших, ніколи в своїй історії не поневолював інших народів.[21]

Як переказують з України, працю І. Дзюби КДБ розповсюдило по всіх своїх осередках, хотячи цим скритикувати цю книжку. М. Руденкові напевно мусила бути відома ця праця, що дала багато до зрозуміння, освідомлюючи в першу чергу партійців.

Далі в поемі Христос наказує Миронові взяти й нести хрест, так як колись він сам узяв і ніс свій власний:

> Нехай ляга на плечі
>
> Важким ярмом, а ти його неси!
>
> У ньому зойк голодної малечі,
>
> Жіночі передсмертні голоси.
>
> У ньому - віра, віщий поклик Слова,
>
> Твоя корогва, Боже знамено.[22]

Мирон вагається і каже, що він же комуніст. Але Христос

---

[20] Там же, 25.

[21] Іван Дзюба, Інтернаціоналізм чи русифікація (Мюнхен: Сучасність, 1968), 30.

[22] Хрест, 26.

на це відповідає, що лише Бог є справжнім комуністом. Подібну ідею порушує у своїй поезії Іван Драч у вірші "Бог".[23]

Мирон бере свій хрест, а Христос - кобзу, дарунок запорожців. Христос уже не на троні, він став сліпим кобзарем на камені. Постать кобзаря входить у сонце на небесному тлі і він об'являється володарем Думи, володарем Слова, єдиним Богом на землі, в якого кобзі оживає душа.[24] Треба підкреслити, що цю цізію М. Руденко подав лише як поетичну картину, а не як релігійну святість.

У дальшій частині поеми автор зображує Мирона, як той іде услід за кобзарем і несе свій тяжкий хрест. Люди бачать їх, але не дивуються, бо по всій Україні - всюди хрести й могили.

Всі почорніли від журби:
По Україні всюди, всюди
Хрести, могили та гроби.[25]

Біля криниці кобзар і Мирон затримуються, щоб відпочити й напитися води. Збирається багато народу, кобзар починає грати, приспівуючи. Слова кобзаря - це вислови потіхи й надії:

Іще для нас уродить жито,
Переживем біду гірку.
Зерно вмирає, щоб ожити
У золотому колоску.

---

[23] Іван Драч, <u>Поезії</u> (Київ: Молодь, 1967).
[24] <u>Хрест</u>, 28.
[25] Там же, 27.

Хто не помре, той не воскресне,
Не розпочне життя нове.
Усе, що є одвіку чесне,
Колись в народі оживе...[26]

М. Руденко називає Україну чорнобривим, блакитно-колосковим світом, порівнює її з коровою-годувальницею, яка вже триста років годує ледачих росіян, що грабують усе з її ясел:

Та в тебе віра ще не вгасла,
Не вмерла впевненість свята,
Що отакі порожні ясла
Стають колискою Христа...[27]

Мирон і кобзар, голодні й натомлені, ходять далі по всій Україні. Чекіст заарештовує їх і веде на допит, бо хоче довідатися, звідки вони дістали свою зірку. Він гадає, що це вони забили комісара, і тому замикає їх до в'язниці. Мирон сидить у келії, де вогко й холодно. Раптом він чує знайомий голос:

– Я тут.
Я – зек.
Я – номер три.
Стирчать з долонь іржаві цвяхи,
Вінок терновий на чолі.
Але в очах немає страху –
Лише скорбота та жалі.[28]

[26] Там же, 28.
[27] Там же, 28.
[28] Там же, 29.

Незабаром Христос промовляє до нього віщими словами. Завжди, де страждання, злоба й використовування, він є вічною жертвою. Тут показано НКВС як біблійного Юду, що зрадив Христа.

В останній частині поеми М. Руденко посилає привіт еміґрації, яка в тяжкі роки голоду допомагала рідним в Україні, пересилаючи їм збіжжя. Душі померлих із голоду братів єдналися з канадськими земляками:

Летіли душі, трударі без тіла,
Туди, де хліб,
Де Бог,
Де земляки.
Туди, де розум. І туди, де воля.
Туди, де в людях помисли незлі;
Де не юрба, а фермер серед поля
Один, як Бог, чаклує на землі.[29]

Заокеанський фермер приймав безсмертні душі дітей і батьків і пересилав хліб із-за океану тим, хто ще залишився серед живих на Україні. Поему закінчено образом допомоги земляків з еміґрації, що хочуть рятувати вмираючих із голоду братів. Однак кораблів зі збіжжям Москва не допустила в Україну. Автор з іронією звертається до радянського уряду,

[29] Там же, 30.

нав'язуючи до теперішніх закупів збіжжя в Канаді та Америці, і закликає, щоб вожді не забували того, що вони натворили раніше. Хліб із-за океану не загоїть душевні рани України:

> ...земля вимира.
> Думайте!..
> Вам пора.[30]

Поема "Хрест" - це вияв надзвичайної відваги й мужности. Ірина Пеленська у своїй статті "До символіки поеми з України" слушно говорить про її автора:

> Людину, яка вигідне життя совєтського письменника-буржуя з люксусовим помешканням у місті й віллею поза ним, з автом і шофером, з доступом до окремих крамниць, шкіл і кар'єри, проміняла на тюрму, тортури й концентраційний табір, - не можна не назвати ідеалістом, який зрікається власного особистого життя для ідеї вільної батьківщини.[31]

На підставі змісту поеми "Хрест" можна сміливо сказати, що М. Руденкові була добре відома творчість молодих поетів-шестидесятників, що напевно скеровували його на інші настрої в теперішній Україні. Маємо враження, що поет інколи навмисне бере тематику, подібну до віршів Івана Драча, Олеся Бердника й Ліни Костенко, а це для того, щоб ширше й виразніше зобразити нелюдські умови в Україні. Поет не обмежується

---

[30] Там же, 31.

[31] Ірина Пеленська, "До символіки поеми з України", Література і мистецтво, липень-серпень 1978, 1.

показом голоду, його завдання - широко зобразити жахливу дійсність батьківщини. Тепер уже й на Заході відомі незадоволення робітників по різних фабриках, копальнях і колгоспах у всьому Радянському Союзі, як теж і реакція на це провідної інтеліґенції.

М. Руденко добре з'ясовує у своїй творчості пробудження національної свідомости українського народу. Цей процес триває, хоч радянська влада твердить, що аґітація серед народу йде із Заходу. Напр., І. Дзюба не мав жодних контактів з еміґрацією, але в його статтях - виразні ідеї свободи, якими живе Америка й Канада. Також молоді студенти, вихованці радянських університетів, самі доходять до висновку, що в їхній батьківщині діється безправ'я й жорстокі переслідування. На такі відрухи державна влада вже не має впливу. Усе це відбито, як у дзеркалі, в поемі "Хрест" М. Руденка.

II. Я вільний

Поему "Я вільний" написав М. Руденко підчас перебування у психіятричній лікарні, в лютому 1976 р., куди його були насильно запроторили. Автор назвав цей твір "Історія хвороби", але видавництво "Смолоскип" ім. Василя Симоненка свідомо змінило назву, бо поет, хоч був фізично ув'язнений, духово почував себе здоровим і вільним. Отже, "Я вільний" уперше з'явилася друком за кордоном. Це сповідь про особисте життя і роздумування в'язня у психіятричній лікарні. Уже в першому розділі поеми автор висловлює передчуття, що

він невдовзі попаде під нещадний тиск уряду Радянського Союзу. Висловлюючи такі враження, він виявляє, що це було в нього в якомусь попередньому житті. Чи не відгомін гіндусько-тібетських релігій, які визнають перетворення?

В якім народженні - того не знаю,
В якім тисячолітті - не збагну...[32]

Наступний розділ має вже ближчий до християнського погляд на страшний суд. Поет вірить, що прийде така хвилина, коли треба буде стати перед обличчям Божим і скласти звіт з усього свого життя. Автор усвідомлює, що вже безповоротно минув той час, коли поезія була для нього забавкою:

Із сміху-жарту, з поцілунку
Ти потягнувся до зірок...[33]

Тепер він уже переконаний, що його слово стане для когось заповітом.

М. Руденко відчуває своє друге Я, свою душу. Він констатує, що в нього є бажання допомагати іншим:

Ось лиш догляну коней лісникові.
Та ще сусідці трохи поможу
Картоплю порати...[34]

Але мета цього невиявлена.

У третьому розділі поеми автор роздумує над законом, що збуджує сили в зерні, та над тим, хто править усесвітом, надаючи йому порядку. Це спостереження завжди турбувало

---

[32] Микола Руденко, Я вільний (Балтимор: Смолоскип, 1977), 7.
[33] Там же, 8.
[34] Там же, 9.

поета. Його душа усвідомлює таємниці у світі:

Ми не вирощуєм нічого -
Ми робимо лише одно:
В розгорнуті долоні Бога
Вертаємо святе зерно.[35]

Далі М. Руденко висловлюється про тих поетів, яких держава проголошує славними. Він розуміє, що народ не можна обдурити, передусім молодих людей, у яких є багато критичного погляду на світ:

Потроху меншають великі,
Линяють їхні письмена -
І вже, дивись, рядки безликі
Юнак байдуже обмина.
Є тільки поза, тільки фраза,
А не вогонь великих душ.[36]

У наступних рядках поеми йде мова про упадок людини і про її годину зради. Така людина не гідна святої природи, заповітний едем ще дуже далекий від неї.

Душа поета передчуває нове лихо. Є такі люди, що підгрівають пекельні казани, щоб парити в окропі своїх братів. Поет іронізує, мовляв, як же інакше заробляти їм на хліб і на життя? На вид їхнього фальшивого смутку автор каже:

Вам смуток батька не поверне,

---

[35] Там же, 10.
[36] Там же, 10.

Не втішить скривджених сиріт...

Нам на хресті не треба терну -

Натомість є колючий дріт.[37]

Колючий дріт символізує тут концентраційні табори, де караються тисячі українських правозахисників.

Поет з іронією описує "бенкет" у психушці. Всі в'язні, яких туди вкинено, насправді нормальні, не божевільні. Про них і про себе автор говорить так:

Хто із контузіями старими,

В кого над вухом пробоїна...

В мене ж під черепом тільки рими -

Травма моя незагоєна.[38]

Можна здогадуватися, що в психушці сидять такі люди, яких намагаються перевиховати знущаннями. На волі їх бояться:

Не нарікаймо на те, що вчинено -

Труси,

арешти,

допити...

Нас недаремно отут зачинено -

В когось поменшає клопоту.[39]

Державні провідники називають замкнених у концентраційних таборах божевільними, а себе уважають за нормальних людей. Для них чарка - це релігія, молитва. Поет знає, "що ямби - не шизофренія, мислення - не хвороба..."[40]

---

[37] Там же, 12.

[38] Там же, 13

[39] Там же, 13.

[40] Там же, 13-14.

М. Руденко не шукає нових форм у своїй творчості. Він традиційний поет. Його "Пегас, запряженний у рало, веде по ниві борозну".[41] Без модерних фігур, автор ясно стверджує, що в цю добу не потрібні делікатеси, тільки "просто хліб, звичайний хліб".[42] Він бачить багато недоліків і критично ставиться до радянської системи. За це влада називає його божевільним. Та на це він відповідає:

...мій лікарю шановний,
Лікуй психею у собі.[43]

Десятий розділ поеми показує, як росіяни прагнуть перевиховати в'язнів-українців, впорскуючи їм комплекс меншевартости, збуджуючи погорду до рідної мови, мовляв: "Українська мова - Лише убогий діялект..."[44] Відкидаючи цю думку, поет задумується, хто власне психічно хворий - він чи представники влади? І приходить до висновку:

Той хворий, хто не б'є чолом
І на колінах не попросить
Для себе місця за столом.[45]

Під радянським ладом люди примушені плазувати бадьоро, не похмуро. Неслухнянних віддають до лікарні, де їх мучать так

---

[41] Там же, 14.
[42] Там же, 14.
[43] Там же, 15.
[44] Там же, 15.
[45] Там же, 16

довго, аж поки вони справді захворіють. "Інакше, брате, знімуть шкуру[,] Відтак до психів одвезуть."[46]

Дванадцятий розділ присвячений ідеї брехні, що панує в радянській системі. Усі знають це, але бояться до того признатися. Поет у розпуці питає, чи скоро згине дух темноти, якого народ уже так довго терпить. Це до цієї темряви звертається він у рядках:

О, виповзай, бридка потворо,
З дротів і наших черепів.[47]

Герой поеми не приєднується до тих в'язничних колег, що безжурно "ріжуться в козла" (грають у карти). Він припадає лицем до шибки, вдивляючись у зимовий краєвид, що "біліє, наче совість Бога". Він вірить, що там, де сяє ця краса, підлота не може перемогти. Краще бачити Бога в природі й не повертатися в нікчемний світ зради й підлоти! Для нього краще загинути в Сибіру, ніж далі жити в тюрмі – "Душа, розбуджена красою, Вже не повернеться в пітьму."[48]

На якийсь час автор уявляє собі, що, може, всі ці примари минуть і його, славного ветерана війни, знову покличуть на партійну роботу. Але незабаром повертається до притомности, усвідомлюючи, що цього не станеться. Поет розуміє, що ті, які його засуджують, у дійсності заздрять йому, бо він у

---

46 Там же, 16.

47 Там же, 18

48 Там же, 18.

кращому стані, ніж вони всі разом узяті:

Нехай, по-вашому, я тільки божевільний
(Не володію відчуттям доби!) -
Я вільний - чуєте?..
Я нині справді вільний,
А ви - раби.[49]

Ця думка нагадує нам окремі вислови Ліни Костенко з вірша "Ван Гог":

Він божевільний, кажуть, божевільний!
Що ж, може бути. Він - це значить я.
Боже - вільний...
Боже, я - вільний!
На добраніч, Свободо моя![50]

Різниця лише в тому, що відомий митець був справді хворий, а український поет - цілком здорова людина.

У дальших розділах поеми М. Руденко говорить про тих партійних урядовців, що, прикрашені фальшивими почестями, втратили всяку духовість. Кожен із них - це "вібратор без душі, машина без чуттів".[51] Поет показує образ такої людини - без власного погляду, без власної душі; вона виступає перед публікою з приготованою для неї заздалегідь промовою; а слухачі, як завжди, нагороджують її гучними оплесками, бо мусять це робити:

---

[49] Там же, 19.

[50] Ліна Костенко, Поезії (Балтимор: Українське видавництво Смолоскип, 1969), 240.

[51] Я вільний, 20.

...як велить обряд, всі ляскали в долоні,
Немов над вогнищем печерні дикуни.
Гей, люди, - чуєте? Та ми ж усі в полоні -
І ні на кому з нас ніякої вини.[52]

Автор добре знає, що не всі люди божевільні, є в них розум і добрий тон, одначе вони мусять говорити й триматися так, як наказує їм "партійний Сінай", себто комуністична влада. А хто йде проти вказівок партії, того чекає смерть.

Поет, наче "пробуджений птах", літає над зеленими лугами і срібними росами, потім знову - над таборами з колючим дротом. Він знає, що його чекає ще гірша доля в сибірській каторзі, але він із мужністю героя каже:

Щоб викресать іскру із кременю,
Ним треба черкнути об сталь.[53]

Автор звертається до своїх приятелів і говорить їм, що врожай на землю прийде лише тоді, коли пшениця буде посіяна в соняшну душу, в душу ідеалів і святих поривів: "Вона росте лиш там, де не вмира душа."[54]

У кінцевому розділі твору поет констатує, що партійні провідники насміхаються з правозахисників, які беруть до уваги, мовляв, "тільки себе", а не загал. Автор закликає тих, що кривлять душею, щоб вони отямилися й не дивилися на народ

---

[52] Там же, 20.
[53] Там же, 22.
[54] Там же, 23.

лише в дешевих спектаклях, "куди людей женуть під страхом таборів".[55] Одержимий справедливістю, автор закликає зруйнувати концентраційні табори й не кидати до в'язниць тих, хто бажає для людей і для держави добра:

> Тоді побачимо, чи випада вам грати
> Ту роль, якої вам зректись давно пора.[56]

М. Руденко був свідомий того, що його чекає за висловлені в поемі погляди. Але він непокірно говорить: "Затямте: я давно готовий до арешту. Та це не збільшить вам ні слави, ні зерна."[57]

Підсумовуючи, можна схарактеризувати обидві поеми як вияв надзвичайної відваги автора, що з мужністю воїна приймає жорстоке ув'язнення і насильне лікування в психіятричному шпиталі. Він готов загинути в сибірській засніженій далині, щоб тільки український народ мав кращу долю, свободу і вільний розвиток.

---

[55] Там же, 24.
[56] Там же, 24.
[57] Там же, 23.

РОЗДІЛ У

ПОЕТИКА МИКОЛИ РУДЕНКА

І. Ритміка і строфіка

Поезії М. Руденка в переважній більшості мають сувору метричну систему. Не знаходимо в нього навіть верлібру. Це вказує на те, що він дотримується традиційних форм у своїй творчості. Навіть вірші, що недавно прийшли на Захід, характеристичні нормативною структурою, якою поет користувався ще в молоді роки. Не впливало на нього й те, що молодші сучасники, зокрема І. Драч, В. Коротич і Л. Костенко, запровадили в свою творчість деякі форми модернізму.

М. Руденко вживає переважно жіночі й чоловічі рими, зрідка - дактилічні. Одночасно добирає він до своїх творів різноманітні метри - ямби, хореї, анапести, дактилі та інші. Можна сказати, що в поета наявне справжнє метричне багатство:

Мила, чом ти уві сні
Знову шепчеш мимохідь...[1] (тристоповий хорей)
Не все в житті я згадую охоче
Із того, як прожив минулі дні.[2] (п'ятистоповий ямб)
Зашуми, листопаде, весіллям,
Бубонцями в полях задзвени.
Привітай молодих з новосіллям,

---

[1] М. Руденко, <u>Поезії</u> (Київ: Державне видавництво, 1956), 120.
[2] Там же, 168

Щирим золотом в шибку сипни.[3] (тристоповий анапест)

Я відвідав свого бойового коня.

Десять літ проминуло з далекого дня...[4]

(чотиростоповий анапест)

Що ти чи хто ти, пітьма непроглядна,

В чому твоя нерозгадана суть?[5]

(тристоповий дактиль)

Гартоване битвами серце! Не треба нам знати спокою.[6]

(шестистоповий амфібрахій)

Ти сьогодні особлива -

Ладна бігти аж до парку.

Ти весела, ти грайлива,

Ніби дівчина-школярка.[7] (чотиристоповий хорей)

Строфи цих поезій також нормативні, здебільшого чотирорядкові, себто катрени з римами абаб. Однак, знаходимо своєрідні ритми в окремих строфах чи цілих віршах. Напр., вірш "Я іду порошею" показує таку структуру:

Я іду порошею

Першою, хорошою...

На моє весілля - гори,

Ліс і луг запрошую.[8]

Перший, другий і четвертий рядки мають дактилічну риму. Варто

---

[3] Там же, 167.

[4] М. Руденко, Сто світил (Київ: Дніпро, 1970), 123.

[5] Там же, 205.

[6] М. Руденко, Переклик друзів (Київ: Радянський письменник, 1954), 5.

[7] Поезії (1956), 169.

[8] Сто світил, 132.

звернути увагу на багаті рими: порошею - хорошою - запрошую, з модуляціями на голосних (е-о-у). Третій рядок у наведеній строфі зовсім не має рими. Маємо, отже, малий шедевр. Такої ритмічної організації М. Руденко набув, мабуть, із творчости П. Тичини, великого майстра слова в українській поезії. Першоджерела можна шукати і в фолкльорі. Бувають і точні дактилічні рими: дніпровою - дібровою - чорнобровою, що підсилені ще й наявністю попередніх губних звуків. Є й такі, що без опорних приголосних: чаркою - хмаркою - господаркою (ч-м-д).

До оригінальних віршів з погляду ритму належить "Розмова з сином":

Тишина...
Тільки десь
Проспівали завісами двері
Та в кватирку відчинену
Дальній гудок донесло.
Все поснуло давно.[9]

Цей вірш анапестовий, але як визначати в ньому стопи, коли довжина в рядках міняється? Цей ніби регулярний ритм навмисно порвано на короткі рядки. Така нерівномірність складів у рядках робить вірші жвавішими, не монотонними. Трапляються ще й такі метричні зміни, наче модуляції:

І хто
Шлях відкрив йому?
Чому пливе пором

---

[9] Там же, 42.

Дніпром...

Чому?

Чому?

Чому?..[10]

Тут - ямб, але далі в цьому вірші поет знову повертається до анапесту:

Це не важко тобі пояснить.
Тільки як розказати,
Як навчити тебе,
Щоб ти знав, розумів, помічав...[11]

Поет користується раз однією метричною структурою, потім іншою, щоб підкреслити зміну настрою, або атмосфери. Ямб у цьому контексті настирливий, зате анапест додає більше різноманітности. Строфи та своєрідні ритми пов'язані з думкою вірша. Передаючи ідею, вони ніби пристосовуються до відповідної форми.

Інший ритмічно цікавий вірш - "На баштані", де маємо справу з порваним на шматки амфібрахієм:

Не думай,
Що він із соломи,
Не вір: (пропущено склад)
Тебе обдурив
Перевтомлений зір.[12]

---

[10] Там же, 43.
[11] Там же, 43.
[12] Там же, 220.

У цьому вірші своєрідне чергування чотири- і п'ятирядкових строф.

Іноді М. Руденко виступає майже новатором у метриці, розриваючи рядки на короткі частини. Таке є, напр., у "Сльозі Хіросіми":

Із амвонів чуємо щомить:
Бог живе в любові до людини...
Щосекунди - крапля...
                    Лиш одна.
Це -
   Сльоза...
            Сльози...
                  Сльозу...
                        Сльозою...[13]

Ця строфа, в якій бачимо композиційну майстерність, справляє враження, що згадані сльози котяться й котяться, ллються і ллються. Якби вона мала чотирирядкову форму, була традиційною, то такого враження, мабуть, не було б. Вибираючи вільнішу форму, поет порушує суворий розмір у рядках і робить їх більш емоційними, неспокійними.

II. Звукопис

Своїй поетиці, поодиноким словам і висловам, М. Руденко надає віршової майстерности. Чітко пляноване чергування

[13] Там же, 463.

звуків створює відповідне слухове враження, або звукопис, до якого входять алітерації (повторення приголосних), асонанції (повторення голосних), анафори (повторення слів на початку кожного рядка чи кожної строфи) тощо.

"Ліси шумлять" - настроєво сентиментальний вірш, де поєднані зорові та слухові враження від лісу.

Що шепчуть сосни в вишині?..
А промені зорі
Різьблять узори по сосні -
Рожеві різьбярі.[14]

Чудово звучать тут алітерації: зорі - узори, різьблять - рожеві - різьбярі; наявне перегукування звуків "з", "с", "р". Крім того, в першому рядку чуємо два "ш" і споріднений звук "ч". Звук "р" виступає тут аж сім разів. Буква "з" з'являється чотири рази, між собою спілкуються "н" і "с" (сосни, сосні).

У другому рядку поезії "Ось і море" вирізняється повторення звуків "р" і "ст": "Хмари струже гранітовий струг".[15] Це наче викликує слухове враження від тесання каміння. Хмари ніби набувають якоїсь конкретнішої форми.

Часто у творчості М. Руденка звуки передають якесь почування, або настрій. В останніх двох рядках вірша "Переможець" повторення звука "і" ніби зображує терпіння,

---

[14] Там же, 55.
[15] Там же, 56.

муки: озвірілі, на стіні, долоні, заржавілі тощо. Можливо, що це лише моє індивідуальне сприймання.

Часта поява шелестівки "с", у вірші "Перша зима", наче підсилює зимовий холод: "Ні, сиди у санчатах, синку, - Рано пробувать сил на бігу..."[16] Буває, що повторювані слова асоціюються із швидкістю вітру: "біжім, біжім, біжім!"

Повторення слів та окремих звуків у поемі "Ленінградці" передають відгомін війни, крики людей та постріли з танків: "А автомат строчив, строчив, строчив..."[17] Ось іще один приклад - повтору з "п":

Пиляй, пила... Пиляй, пила, квили,
Скрипи і дзенькай між сучками стиха.
Пиляй, квили... стару сосну вали...[18]

У "Зустрічі" М. Руденко вживає ті самі слова, щоб підкреслити довгий перебіг часу:

Скільки літ, скільки зим,
Скільки весен пройшло![19]

У цій же поемі виявляємо багато анафор, які викликають враження тривалої тяглости:

Ти говориш - за стінами старша сестра.
Ти говориш - пораненим спати пора.
Ти говориш... Я жду: говори, говори...[20]

---

16 Там же, 72.
17 Там же, 410.
18 Там же, 410.
19 Поезії(1956), 38.
20 Там же, 40.

У четвертому розділі поеми автор, пригадуючи свою кохану з Ленінграду, повторює слова на початку рядків аж чотири рази:

Мов колись у тебе, ленінградко.
Мов колись у тебе - дві коси.
Мов колись у тебе - чорні очі.
Мов колись - в ті пам'ятні часи...[21]

Висновок: повтори звуків чи окремих слів у М. Руденка добре продумані - вони унаочнюють образи, створюють враження чи настрій, емоційно впливаючи на читача.

III. Епітети

Найпопулярніший образотворчий засіб у Руденка - це епітети, що надають особі або речі яскравіше й докладніше означення. Вони можуть бути прикметникові або дієприкметникові. Як відомо, рясноту епітетів здавна живе в народній поезії. Майже в кожному вірші М. Руденка, що не цурається фолкльору, бачимо використання цього епітетного засобу: "Стіни бліндажа, глухі й німі", "йому влили незламну силу в груди", "ущерблений місяць", "у серці гнітуча скорбота", "шаленим вогнем зустрічали", "пам'яттю гірких доріг", "тишина чебрецева", "чорноока ожино", "трояндова ніжність", "старі світила".

У "Розмові з сином" поет уживає ніжні слова й пестливі вислови. Ось яких епітетів надає М. Руденко золотим рибкам,

---

[21] Там же, 42.

що плавають в акваріюмі:

> Риби за склом жовтопері
>
> У прозорій воді
>
> Не ворушать зелене стебло.[22]

Читач відразу бачить картину за склом, намальовану словами. Роля епітетів тут, мабуть, найбільша. Свою товаришку і кохану дівчину поет називає "рожевощокою" і "чорнобровою". Це яскраво доповнює її образ.

Неспокійні настрої передано в "Зустрічі": "Біля ліжка мого у зав'южену ніч..."[23] Тут автор узяв епітет від російського іменника "вьюга", щоб докладніше відтворити ленінградську бурхливу зимову ніч. До речі, русизм "зав'южену" краще заступити словами "хуртовинна", "сніговійна" чи "заметена". У цій самій поемі, "Ленінградці", вояки одягнені в "шинелі довгополі". Вони від "морозу сині". Від них чути тільки "чесне слово", у них "гармашеві руки". А на солдатів зі всіх боків падають "стріли огненно-багряні". Навколо "похмурого лісу" гуде "грудневий буревій". Земля здригнулася від "нелюдської ходи". А по війні засяло всім "сонце новорічне".[24]

М. Руденко - майстер слова. Він часто творить свої оригінальні вислови з незвичайними епітетами, яких не знаходимо в інших письменників. До них можна віднести такі

---

[22] Сто світил, 42.

[23] Поезії (1956), 38.

[24] Сто світил, 395-425.

означення з книжки Всесвіт у тобі (за кожним висловом подане число сторінки): "світ громохкий" (15,41), "слава зірчаста" (82), "ковилові хвилі" (81), "вележюдний звіт" (85), "сік духмяний" (98), "візерунковий торт" (111), "крамольні слова" (201), "замкогубий нарід" (217).[25] Один дослідник поетики так пише про значення епітетів:

> Яскравий, добре допасований епітет - це один із засобів поетичного мистецтва, що створює пластичний образ, що відразу переносить читача в уяву поета, у створену ним візію.[26]

Саме таку ролю виконує епітет у М. Руденка.

ІУ. Образність

Слова або вислови, вжиті в переносному значенні, що творять образність, називаємо тропами. Троп - це загальна назва для всіх художніх образів: метафора, порівняння, уосіблення, гіпербола, синекдоха, метонімія, алегорія тощо. Метафора - вживання слів на підставі подібности речей або понять.[27] Порівняння може бути між двома неподібними речами, перед якими ставлять такі слова: як, мов, немов, ніби, наче, неначе, немовби тощо. Уосіблення (персоніфікація) - це надавання людських рис неживим предметам. Гіпербола - перебільшення якоїсь речі, або якогось поняття. Синекдоха -

---

[25] М. Руденко, Всесвіт у тобі (Київ: Радянський письменник, 1968).

[26] Яр Славутич, Шевченкова поетика (Едмонтон: Славута, 1964), 8.

[27] Там же, 12.

вживання частини замість цілости. Коли одне слово заступається іншим на підставі близького зв'язку між ними - це метонімія.[28] Існують ще інші образні засоби, але не завжди легко їх вирізнити в поезії, бо ту саму образність, буває, можна передавати кількома тропами. Більшість троп - це звичайно метафори, які подібно до порівнянь, додають емоційного сприймання у творчості. Вони виявляють думки й почуття осіб про речі, які інакше було б трудно передати абстрактними поняттями. Образність має завдання не лише надавати краси поезії, але також яскраво й виразно виявляти почуття людини.

Поезія М. Руденка без метафор чи порівнянь не промовляла б читачеві до серця. Так, "Я пройду по землі" нагадує ту поезію Шевченка, де вжито метафору "закрий серце, очі".[29] У Руденковому вірші образність щодо серця проявляється аж п'ять разів:

1) Я пройду по землі серед безлічі лиць.
Я вкарбую у серце десятки зіниць...

Звичайною мовою це можна сказати: погляну на людей. Знаємо, що карбувати можна тільки на металі, камені, або дереві. У наведеному вислові ускладнена образність метафори й синекдохи, де лиця й серця вжиті замість людей.

2) В інших людських серцях залишити свій слід.

(Значить, поет хоче, щоб люди пам'ятали його.)

---

[28] М. Бойків та інші, Словник чужомовних слів (Нью-Йорк: Михайло Борецький, 1955). Див. відповідні гасла.

[29] Тарас Шевченко, Кобзар (Київ: АН УРСР, 1956), 195.

3) Серце скромної жінки нудьгує у нім.

(замість - він тужить за коханою)

4) Тільки де б я не зник у людській течії -

Є для мене притулок у серці її.

(Де б він не був, вона завжди буде любити його.)

5) Є надійний притулок у серці твоїм.

(Значить, він надіється, що вона покохає його.)[30]

Ці рядки не мали б емоційного впливу, якщо б не було в них наведеної образности.

М. Руденко забарвлює свої поезії мистецькими метафорами-уосібленнями, напр., щоб передати силу вітру, порівняно його до живої істоти:

А вітер, схвилювавши трави,
Метнувсь до берегів Дніпра,
Грудьми наліг на пароплави,
Хитнувсь, упав...[31]

В інших рядках відчуваємо, що вітер бринить "бджолами над вухом".[32]

Картини природи в М. Руденка, буває, зображено за допомогою своєрідних порівнянь. Напр., у вірші "Ліси шумлять" гілля дерев - "мов руки немовлят". Подібна образність виступає в рядках "Ось і море", де поет змалював краєвид моря й гір:

---

[30] Поезії (1956), 189.

[31] Сто світил, 52.

[32] Там же, 52.

Ось і море, і гори, й платани,

Хмари струже гранітовий струг.

Пальми -

    наче зелені фонтани -

І фонтани -

    як пальми навкруг.[33]

Тут маємо справу з високоякісними мистецькими образами. У наведеній повністю строфі М. Руденко створює яскраві поетичні персоніфікації. Хмари "струже" струг-інструмент. Пальми порівняно до зелених фонтанів. Далі у вірші місяць зображено, як людину, що не знає горя.

До настроєвих віршів належить "Сонячне". Цей дуже інтимний твір присвячено коханій особі. Поет звертається до пори року:

Літо, нахили колосся,

Вранці росами обмите,-

Дай вплести в її волосся

Спіле жито...[34]

Вірш має багато усіблень, що змальовують пори року на тлі сонця. Дуже доречно з'являється хліборобський колорит. Поет передає вишукану ніжність. Відчуття кохання засвідчено вплетенням колосків жита у волосся. До цієї групи можна зарахувати поезії "Світає", "Я - хочеш? зачарую ліс", "Ріка", "Коли б не ти". В останньому вірші - тематика любовна,

---

[33] Там же, 56.

[34] Поезії (1956), 59.

ліричний герой признається дружині, що якби не вона, то він би загубився в житті й не мав родинного вогнища:

...ти прийшла, - і я для тебе можу
Найвищі зорі вправити в сережки.[35]

У цій гіперболі - бажання обдарувати кохану найціннішими скарбами. Далі порівняно її ніжність до "пушинки кульбаби", що розбуджує в чоловікові "ведмеджу силу". Тут М. Руденко зобразив дві протилежності: жіночу ніжність і чоловічу мужність. Подібне перебільшення виступає у вірші "Себе карав я і боров", де кохана виступає в ролі метеора.

Користування гіперболічними перебільшеннями знаходимо і в наступних рядках. Поет готовий віддати своїй коханній найцінніші скарби світу, навіть зорі з неба. Він готов учинити щось космічне:

А хочеш - перекину віз...
На цей, земний,
а той - небесний.[36]

Вишукані метафори, наближені до гіперболи, зустрічаємо у вірші "Мила, не стели постелю". Небо для закоханих стає стелею, а діброва - постіллю. Для них природа оживає і набирає людських рис. Навколо шепоче галявина, гуляють вітри, а закохані говорять:

Хай вітри гуляють в полі
Лагідно та вільно.

---

[35] Переклик друзів, 45.

[36] Поезії (1956), 184.

Хай розкажуть нам тополі
Про дорогу спільну.[37]

У вірші "Орли" поет показав спокій ріки за допомогою метафори "спить ріка", а дзьоби орлят порівняно до "кінчика меча". Іноді поет вдається до роздумів чи пак медитації. Напр., у вірші "Ріка" він зображує ріку, як щедру й добру людину:

Дихнеш вночі - і вільно дихать грудям.
Ти, невичерпна й гомінка завжди,
Сама скоріше висохнеш, ніж людям
Відмовиш з себе випити води.[38]

М. Руденко підшукує такі порівняння в поемі "Ленінградці", що додають наснаги воякам. Поет сам перебув страшну війну, тому все відтворив правдиво. Нераз доводилось йому з вояками ночувати в тихому лісі, коли електричні дроти заколихували до сну:

...на узліссі загули дроти,
Мов колискова пісня у завої...[39]

Зображуючи мороз і вітер зимового лісу, поет добирає такі усіблення, що надають природі суворости. Ось так описано засніжені дерева:

...вітер струже снігові крижі,
Ялина стогне, на вітрах розп'ята...[40]

---

[37] Там же, 185.
[38] <u>Сто світил</u>, 106.
[39] Там же, 410.
[40] Там же, 410.

Автор пригадує своїх побратимів, що кидали ґранати на ворога: "Такі горіхи лущить їм не вперше".[41] Тут же наявна метонімія: "...вояків кликав у бій голос із грудей народу".[42] Поет надає нації людської риси, щоб підкреслити її солідарність із вояками.

У "Зустрічі" автор користується порівняннями й метафорами, для засвідчення довготривалих споминів:

Я із пам'яті викрешу свідків тих літ,
Що вкарбовані в неї, неначе в граніт.[43]

За допомогою порівняння поет викликає в читача враження простору й віддалі: "Сніг на склі - мов космічний розвіяний пил". Слово космос визначає безконечність, хоч саме порівняння відноситься до вузького вікна, через яке видно простори.

Давні спомини пов'язані з переживанням закоханих, що "мов качата малі", любили "побродити у піні", або "поблукати в росі..."[44] Це порівняння відноситься до краси й молодости.

Як справжній мистець слова, М. Руденко малює чар квітучої природи над Дніпром:

В цвіту, мов серед білого вогню,
Ступає вітер тихо й непомітно.
Акація, немовби наречена,

---

41 Там же, 408.

42 Там же, 403.

43 Поезії (1956), 38.

44 Там же, 39.

Дзвенить сережками в обіймах клена.
Стрункі, зеленопері, молоді,
Вони відбились разом у воді...[45]

У цих рядках є метафори, порівняння та уосіблення. Колихання білого цвіту на дереві справляє зорове враження. Поет порівняв цвіт акації до одягу нареченої, а листя дерев до зелених пер. Акація - уосіблення молодої, а клен - це наречений.

Метафорично змальовано відблиск сонця у воді: "сонце променем хлюпає в озері". Сонце освітлює природу. Воно, неначе людина, "йде по землі, по ромашках, по росах..."[46]

Наприкінці цієї поеми автор наводить ряд поетичних метафор. Ластівка ударилась об шибку - наче смичок скрипки супроводить оркестру природи. На поклик смичка "обізвались поля вдалині". "Вітер водить по струнах", що "натягнені на небосхил". Тут електричні дроти показано - як струни; хмари й дими змальовані, "як прозора завіса на небі", а "сонце маревом синім пливе над мереживом лісу".[47] Знаємо, що плавати можуть лише корабель, людина й деякі тварини, а мереживо виступає у вишивках. У поета це дієслово має ширше застосування.

Рідкісний поетичний образ малює М. Руденко в наступних рядках: "Кінськими підковами Я читав степи".[48] Так висловлюватись може лише справжній, талановитий творець слова.

---

[45] Там же, 40.
[46] Там же, 46.
[47] Там же, 50.
[48] <u>Сто світил</u>, 299.

Символи

Важливим засобом у М. Руденка виступають символи, яких він уживає вже в ранніх віршах. Напр., у поезії "Синові" сивину батька названо дочасним інеєм. Символ тут яскраво метафоричний. У поезії "Вороток" поет звертається до сестри:

Ти була корінцем,
На якому
Троянда зросте.[49]

Корінець і троянда мають символічне значення: корінець - це наснага життя, а троянда - це символ ніжности, краси. У вірші "Не все в житті" можна вважати "життєвий човник" символом долі. "Ріка" з поезії тієї ж назви - символ доброти, щедрости. У поезії "Кресало" іскра є символом поетичного надхнення. Це саме можна сказати про жар-птицю в інтерпретації поета.

Творчість М. Руденка справді багата на символи: весна - молодість, осінь - дозрілий вік, земля - плодовитість і традиція, світло - ідеал, дуб - сила, або твердий характер, гроза - життєві труднощі, сонце - радість і щастя. У "Сльозі Хіросіми" помічаємо наближення до розчарування радянською дійсністю. Автор називає медалі та ордени "брязкалками урядовими", які стають символом неправдивих ідеалів. Сльоза стає символом покути й навернення.

---

[49] Там же, 65.

Надзвичайно своєрідні символи поет розгортає у двох останніх поемах "Я вільний" і "Хрест". Колос стає символом безсмертя, воскресіння:

> І хоч зерно жило та помирало,
> Щоб знов текти в пшеничний океан -
> Воно ж те саме...[50]

Тут "колос" має ще національне значення. Україна багато разів помирала, але завжди воскресала в своїх нащадках.

Дуже важливим символом у поемі "Я вільний" є Слово. Його навмисно нав'язує поет до християнської традиції. Для нього Слово - не об'явлення живого Бога, а поетичне месіянське слово. Тому Христос у поемі "Хрест" перетворюється в кобзаря, який несе слово до людей. Він стає Зеком Номер Три в концентраційному таборі, а "номер три" нагадує Трійцю Господню. Колишній комісар шукає могилу матері, несе свій хрест за Христом-кобзарем. Хрест - символ страждання. Кам'яна баба - символ землі, материнства, плодовитости. Вона - безсмертна стихія життя, вона - це сама Україна.

x x x

У творчості М. Руденка знаходимо також вірші з казковими мотивами. Уже в ранніх творах помітні деякі прагнення до цього. Вірш "Як виникла райдуга", "Болотний бугай",

---

[50] М. Руденко, <u>Я вільний</u> (Балтимор, Торонто: Смолоскип, 1977), 7.

"Казка", "Лисиця", "Пологи", "Зелене око" та інші створюють новий фантастичний світ, пояснюють постання нової дійсности, заселеної якимись новими персоніфікаціями. У пізніших творах мітотворення піднесено до священного, урочистого рівня, що межує з пророцтвом і месіянізмом. Однак у поета зміст усього цього більш національно-український, ніж релігійний.

Опрацьовуючи поетику М. Руденка, можна ставити питання, чи в його творчості є мотиви модернізму. Мені здається, що цього немає. В основному, він реаліст. Радянська критика бачила в ньому представника соціялістичного реалізму, але вона вважає всіх такими, хто має ласку уряду. Леонід Вишеславський у вступному слові до збірки Сто світил пише:

> Вірш Миколи Руденка стоїть поза модою, йому вона не потрібна. У нього ми можемо помітити навіть прагнення до "застарілих" клясичних форм вірша.[51]

У зв'язку з цим треба згадати, що говорить поет про себе в дев'ятій частині поеми "Я вільний":

> До форм нових я не готовий.
> Судіть чи не судіть мене,
> Новацій фейєрверк раптовий
> В моїх рядках не спалахне.[52]

Отже, можна сміливо сказати, що М. Руденко - традиційний поет. Сила й краса його віршів полягає не в нових формах, а в глибокому психологічному відчутті, яке так сильно промовляє до серця читачів.

---

[51] Сто світил, 10.

[52] Я вільний, 14.

РОЗДІЛ УІ

КІНЦЕВІ УВАГИ

Аналізуючи творчість М. Руденка, можна твердити, що його діяльність, як вірного комуністичній партії поета виплювала з певного ідеалізму, що було властиве для багатьох діячів першого періоду радянської влади. Від ранніх років цей ідеалізм червоною ниткою переходить через усі твори поета.

Перші вірші М. Руденка писано за взором комуністичної пропаґанди, однак вони завжди мали в собі якісь надії на краще майбутнє України. Уже в них проявлялися філософічні питання, що змушували автора задумуватись над радянською дійсністю і шукати правди.

У "Біографічній довідці" згадано, що М. Руденко почав писати на одинадцятому році життя; ці вірші були надруковані в піонерській та комсомольській пресі. Але як поет він сформувався підчас другої світової війни.[1] Його твори воєнного періоду оспівують відважних людей, відданих героїв, що все своє життя присвячують обороні радянської батьківщини. Це видко зокрема в поемах і поезіях "Ленінградці", "З походу", "Незбориме плем'я", "Мужність", "Микола Красношапка", "Поєдинок". У цих творах змальовано настрої та переживання радянських вояків. Поет перебув майже всю війну на ленінградському фронті, і це мало вплив на його творчість тих років.

---

[1] М. Руденко, Поезії (Київ: Державне видавництво, 1956), 246.

Після війни М. Руденко звертається до зображення краси своєї батьківщини. Підкреслює гірке життя народу, який відбудовував зруйнований край.

У поезіях М. Руденка з п'ятдесятих років багато незрілого і прозаїчного, як і теж помітні мовні русизми. Ці явища неґативно вражають читача. Вони трапляються у вірші "Вдова", "В колгоспі на Івана Купала", "Бубонці". Перші твори поета переповнені радянським патріотизмом і шабльоновими виразами. Часто вживає він скорочення слів типу "колгосп", "раднарком", різні абревіатури тощо. Напр., у вірші "Бубонці" читаємо про парторга, а в поезії "Любов і труд" про ГЕС.

Поетичний талант М. Руденка розвивався дуже повільно. Перші спроби не дають багато надії на розвиток його хисту. У них багато банального, побутового, просто не цікавого й патріотично шабльонового. Лише зрідка проявлялися свіжі, пластичні образи чи цікаві звукові повтори.

Творчість поета шістдесятих років характеристична роздумом над питаннями життя і призначенням людини у всесвіті. Книжка Всесвіт у тобі викликала велике невдоволення серед партійних провідників.[2] У поемі "Зелене око" добачували прояви модернізму і критику існуючого ладу, а в постаті Мухомора - образ деяких урядовців.

---

[2] М. Руденко, Економічні монологи (Мюнчен: Сучасність, 1978), 97.

М. Руденко - гуманіст. Він боліє над недолею нещасних і поневолених. Автор зображує у своїй творчості страждання й муки українського народу. Саме тому входить він у вир правозахисної течії. У сімдесятих роках поет очолює групу сприяння виконанню Гельсінкських угод, виступаючи проти спотворень у національній політиці, в економіці, чи взагалі в культурному будівництві.

Ставши в ряди правозахисників, що підняли акцію боротьби за права людини й за права народу, поет констатує, що ідея, за яку він боровся і стратив своє здоров'я, йдучи сліпо за гаслами, "спустошила" його. Щоб надолужити втрачене, береться він за нові теми, виступаючи майже трибуном свого народу.

Варто навести відгуки літературних критиків про недавню поетичну творчість М. Руденка. У рецензії на збірку <u>Прозріння</u> О. Черненко вирізнює "три прозріння", визволення з душевного поневолення. Перше - це прозріння особистої волі, свободи слова. Дух поета не хоче жити в ярмі:

Помру чи житиму, але стовпа
Із мене не змайструєте довіку.[3]

Друге прозріння - національне. Поет, як свідомий український патріот, любить свою батьківщину. Він бачить лихоліття, які діються в Україні:

Тому себе щодня караю,

---

[3] М. Руденко, <u>Прозріння</u> (Балтимор: Смолоскип, 1978), 169.

І крається душа моя:
До лихоліть свойого краю
Хіба ж не був причетним я?[4]

Останнє прозріння поета - релігійне. М. Руденко відкидає матеріялістичну філософію, а шукає Бога, бо знає, що

Дві сили творять світ - Добро і Зло.
Тож обирай, кому із них служити.
Де б ти не був і що б там не було,
Ти не зумієш поза ними жити.[5]

Це якоюсь мірою перегукується з творчістю еміграційного поета, Михайла Ореста, що наголошував вибір добра у побудові власного чи суспільного життя, що читаємо в його "Афоризмі":

Ми є життя будівничі. Зі зла і добра ми будуєм.
Стій, роздивися: котру в руки цеглину береш?[6]

Отже, як каже один дослідник творчости М. Ореста,

> Everything depends entirely on us, on how we build our lives. At the same time we dare not forget that for our feelings and actions there is ′a measure of that which is ethical,′ a measure that has existed since time immemorial.[7]

Аналізуючи збірку поезій Прозріння, згадана вже рецензентка доводить, що релігійні погляди М. Руденка радше містичні,

---

[4] Там же, 219.

[5] Там же, 26.

[6] Михайло Орест, Держава слова (Філядельфія: Прихильники творчости автора, 1952), 49.

[7] Yar Slavutych, "Mykhaylo Orest: A Thinker in Poetry," Canadian Slavonic Papers, 12, No. 2 (1970), 98.

наближені до традицій з 18 ст., а саме до філософії Григорія Сковороди. Там же О. Черненко не погоджується з Ігорем Качуровським, який в есеї "Лірика Миколи Руденка" добачує в поета матеріялістичний пантеїзм Джордано Бруно.[8]

У статті "Прозріння Миколи Руденка" М. Мельник зосереджується тільки на національному питанні поета.[9]

Петро Роєнко у своїй рецензії так характеризує поетичну творчість М. Руденка:

> В його поезії не існує особисте "я". Вся тематика Прозріння - це ніби зливання кількох річок в одне широке й глибоке море, дно якого на землі, а потуга й наснага на небі. Зародки вічної проблеми Добра й Зла поет бачить у людях, а він - це частина народу. Тому в поета особисте й національне так дуже переплетене, що тяжко відділити одне від одного.[10]

Рецензентка Марта Тарнавська наголошує, що нові поезії М. Руденка переходять межі часу і простору. Вона підкреслює, що головна тема його творчости - це шукання нової віри, яку поет знаходить в ідеалах гуманізму, у пантеїстичній єдності з природою та в загальному з'ясуванні різниці між добром і злом. М. Руденко послуговується

---

[8] Alexandra Chernenko, review of Prozrinnia (Enlightenment) by Mykola Rudenko. Canadian Slavonic Papers, 22, No. 2 (1980), 309.

[9] Свобода, 13 липня 1979 р.

[10] Петро Роєнко, "Переосмислення пройденого шляху" Любисток, ч. 13 (квітень,1979), 28.

християнською символікою, але його поняття про Бога не обмежене цією догмою. Його поезії - це філософське самопізнання і критичний перегляд суспільства. Форми його віршів традиційні, але його ідеї завжди нові, завжди актуальні. Творчість поета дійшла до широкого кола читачів тільки тому, що в них немає модерністичного забарвлення.[11]

Письменник Є. Гуцало в "Дорозі до слова" наголошує різноманітність у М. Руденка: "Коли простежити за характером його творчости, то можна помітити, який він неоднаковий в різний час".[12] У цьому есеї Є. Гуцало розглядає повоєнні твори М. Руденка, де віддзеркалені переживання автора. В пізніших віршах поет застановляється над призначенням людини, над зрозумінням усесвіту і самого себе.[13]

Виразну релігійність М. Руденка підкреслює Василь Барка у Вершнику неба. Він пише, що в журналі Радянське літературознавство критики накинулись на М. Руденка за показ у романі Остання шабля колишнього комсомольця, який повернувся з заслання іншою людиною, "з незрозумілим ангельським серцем". В. Барка бачить у героєві роману виявлений образ Христа.[14]

---

[11] Свобода, 13 січня 1980 р.

[12] Є. Гуцало, "Дорога до слова". Українські вісті (Детройт), 11-18 липня 1979 р. Передрук із радянської преси.

[13] Там же.

[14] В. Барка, Вершник неба (Нью-Йорк: Наша батьківщина, 1965), 25.

Петро Григоренко, що знає поета особисто, в передовій статті до книжки Прозріння докидає до характеристики М. Руденка такі слова:

> добрий, лагідний, толерантний, розумний і з великими запасами знання... Пропагував лише Добро, Правду і Людяність.[15]

Книжка М. Руденка За ґратами, яку випустило видавництво "Сучасність" 1980 р., - це роздуми поета підчас перебування в тюрмі. Численні вірші цієї збірки містять у собі спогади про молоді роки, про батька, матір і родину. Багато віршів поет присвятив своїй дружині Раї. Ось уривок із одного з них:

> Моя мала, беззахисна голубко!
> Де сил береш летіти проти бур?[16]

Підсумовуючи, треба наголосити, що у збірках поезій Оновлення, Всесвіт у тобі, а опісля в поемах Я вільний і Хрест, у останніх книжках Прозріння і За ґратами, надрукованих на Заході, М. Руденко виступає перед читачем як зрілий мистець. Це відважний правозахисник, що зрікся вигідного життя слухняного радянського письменника і твердо став в обороні української нації. Своєю творчістю, зокрема поетичною, провадить він нерівну боротьбу за справедливість. Саме за це його покарано в'язницею і засланням. Сподіваймося, що міжнародні протести в обороні поета допоможуть визволити його з неволі.

---

[15] Прозріння, xxxii.

[16] М. Руденко, За ґратами (Мюнхен: Сучасність, 1980), 100.

БІБЛІОГРАФІЯ

І. Твори Миколи Руденка

Поезії. Київ: Радянський письменник, 1949.

Переклик друзів. Поезії. Київ: Радянський письменник, 1954.

Поезії. Київ: Державне видавництво, 1956.

Вітер в обличчя. Роман. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958.

Остання шабля. Роман. Київ: Дніпро, 1967.

Всесвіт у тобі. Київ: Радянський письменник, 1968.

Сто світил. Київ: Дніпро, 1970.

Хрест. Балтимор: Смолоскип, 1977.

Я вільний. Балтимор: Смолоскип, 1977.

Прозріння. Балтимор: Смолоскип, 1978.

Економічні монологи. Мюнхен: Сучасність, 1978.

За ґратами. Мюнхен: Сучасність, 1980.

(Примітка: Деяких збірок поезій на Заході ніде немає)

ІІ. Статті про М. Руденка та рецензії на його твори

Брацлавський, Іван. "Пам'ятна зустріч з Миколою Руденком". _Любисток_, ч. 15 (листопад, 1979), 24-25.

Chernenko, Alexandra. Review of _Prozrinnia_ (Enlightenment) by Mykola Rudenko. _Canadian Slavonic Papers_, 22, No. 2 (1980), 309-11.

Горіловський, Леонід. "Люди міста-героя". _Вітчизна_, ч. 6 (1948), 174-77.

Гуцало, Євген. "Дорога до слова". Українські вісті (Детройт), 11-18 липня 1979 р.

Гришко, Василь. "Політичний документ і поетичний твір українського самвидаву про 1933-й рік". Українські вісті (Детройт), 3-10 січня 1979 р.

Grigorenko, Petro. "Mykola Rudenko's Wound." Smoloskyp, No. 1 (1978), 5.

Зінкевич, Осип, упор. Український правозахисний рух. Балтимор: Смолоскип, 1978; 257-282, 292-332 та інші.

К[линовий], Ю. "Із нових видань". Українські вісті (Едмонтон), 8 червня 1978 р. [Про поему Хрест]

"Микола Руденко". Смолоскип, ч. 1 (1979), 12.

Мельник, М. "Прозріння Миколи Руденка". Свобода, 13 липня 1979 р.

Пеленська, Ірина. "До символіки поеми з України". Література і мистецтво, літ. додаток до Гомону України, липень - серпень 1978, 1.

Роєнко, Петро. "Переосмислення пройденого шляху". Любисток, ч. 13 (квітень, 1979), 25-30; ч. 14 (серпень, 1979), 27-30.

Руденко, М. "Моєму народові". Свобода, 19 липня 1978 р.

Руденко, М. "Поезія і полярність". Літературна Україна, 30 січня 1962 р.

Rudenko, M. "A Prison Poem." Ukrainian Echo, 29 March 1978.

Tarnawsky, Marta. "Rudenko's Poetry Transcends Time and Place." The Ukrainian Weekly, 13 January 1980.

Тарнавський, Остап. "Микола Руденко - Паскаль доби соцреалізму". Свобода, 20-27 червня 1979 р.

Тростянецький, А. "Перші книги". Радянська Україна, 29 серпня 1947 р. [Про збірку З походу. Київ: Радянський письменник, 1947.]

"Царює смерть на рідній Україні!" Свобода, 8 квітня 1977 р., 1-2; 9 квітня 1977, 1-2. [Про поему Хрест]

III. Бібліографічні відомості про М. Руденка

Білецький, О., упор. Українські письменники: Біо-бібліографічний словник. Том п'ятий. Київ: Дніпро, 1965, стор. 397-402.

Петровський, Олександер, упор. Письменники Радянської України: Біо-бібліографічний довідник. Київ: Радянський письменник, 1966, стор. 583.

IУ. Газетні відомості про М. Руденка

"Американські письменники в обороні Миколи Руденка". Свобода, 27 вересня 1979 р.

Dlaboha, Ihor. "U.S. Publishers Hope Low-key Approach Will Help Rudenko." The Ukrainian Weekly, 4 March 1979.

"Літературний вечір Миколи Руденка". Смолоскип, ч. 1 (1979), 3.

"Літературний вечір М. Руденка в Нью-Йорку". Свобода, 15 березня 1979 р.

"Magazine Ad Calls for Rudenko's Release." The Ukrainian Weekly, 25 November 1979.

"Микола Руденко в листі до Леоніда Брежнєва розкриває жорстокість і безглуздя совєтської системи". Свобода, 8 серпня 1975 р.

"Ramsey Clark's Appeal on Behalf of Tykhy and Rudenko." Smoloskyp, 5 (1979), 6-7.

Reston, James. "Signals from Moscow." New York Times, 29 April 1979, E19.

"Rudenko and Tykhy Sentenced to Maximum Terms." Ukrainian Echo, 23-30 July 1977.

Rudenko, M. "Letter of M. Rudenko to L. Brezhnew." The Ukrainian Weekly, 16 August 1975.

Руденко, М. "Лист до Леоніда Плюща". Новий шлях, 22 вересня 1979 р. Українські вісті (Детройт), 29 серпня 1979 р.

Rudenko, M. "Open Letter of Ukrainian Writer Rudenko to Brezhnew." America, 2-9 October 1975.

Руденко, Рая. "КГБ хоче знищити Миколу Руденка". Свобода, 24 травня 1979 р.

"Rudenko's Wife Fears for His Life, Appeals to West for Immediate Aid." The Ukrainian Weekly, 3 June 1979.

"Самвидавні документи про В. Барладану і М. Руденка". Українські вісті (Детройт), 16 листопада 1978 р.

"У Клівленді відзначили Миколу Руденка". Свобода, 23 березня 1979 р.

"U.S. Publishers Express Concern Over Mykola Rudenko Prior to Moscow Book Fair." Ukrainian Echo, 28 March 1979.

"U.S. Publishers Seek Clemency for Rudenko." The Ukrainian Weekly, 25 February 1979.

"U.S. Writers Appeal for Rudenko." Ukrainian Echo, 17 October 1979.

"U.S. Writers, Publishers, Editors Defend Mykola Rudenko." The Ukrainian Weekly, 30 September 1979.

"Філядельфія відзначила другу річницю ув'язнення Руденка". Свобода, 10 березня 1979 р.

Ф-Ф, М. "Вечір Миколи Руденка в Чікаґо". Свобода, 12 травня 1979 р.

"Writers, Publishers in Defense of Dissident Mykola Rudenko." Fraternal Voice, 29 November 1979.

Zwarun, Andrew. "Super Dissidents." Smoloskyp, No. 1 (1978), 9.